

2022-yil

9-sinf

TARIX

Tarix 9-sinf

1-BILET

1. Qadimgi Misr va Qadimgi Xitoy sivilizatsiyalarini taqqoslang.

Misr, Mesopotamiya va Hindistondagi kabi Xitoyda ham qadimgi sivilizatsiyalar Xuanxe va Yantszi degan katta daryolar bo'ylarida vujudga kelgan. Mil. avv. 3-ming yillikning oxirlarida qadimgi Xitoy hududida ilk davlat Xuanxe daryosining o'rta oqimida paydo b'oladi. Bu davlatni Sya sulolasi hukmdorlari boshqarib turganlar. Shan qabilasining boshlig'i Sya sulolasi podshosini taxtdan ag'darib, davlatni o'ziga bo'ysundirgan. Shu tariqa davlat nomi ham uning bosh shahri nomi kabi «Shan» deb atalgan. Mil. avv. 3-ming yillikning Shan-ga qo'shni chjou qabilasi bostirib kiradi, uning hukmdori Shan yerlarini o'zinikiga qo'shib oladi va «Chjou» degan katta davlatni bunyod etadi. Davlat ulkanligi bois hukmdorlar uni «Osmon ostidagi podsholik», o'zlarini esa «Osmon o'g'illari» deb atashgan. Butun Shimoliy Xitoy ana shu davlat tarkibiga kirgan.

Misrning XIX asr oxiri — XX asr boshlaridagi tarixi Turkiya hukmronligidan ozodbo'lish va inglizlarning mustamlakachiliksiyosatiga qarshi kurash bayrog'i ostida o'tgan o'zgarishlar davri bo'ldi. Musulmon ruhoniylaridan al-Azhar madrasasida mudarris bo'lgan Jamoliddin al-Afg'oniy va uningshogirdlari milliy-ozodlik harakatidakatta obro' qozonishdi. Ular barchamusulmonlarni mustamlakachilarga, Turkiya zulmiga qarshi birlashuvga, konstitutsiyaviy tuzum o'rnatilishigacha qirdilar. 1871-yilda Jamoliddin al-Afg'oniy — Xizb ul-Vatan («Vatanpartiyasi») partiyasini tuzdi. Bupartiya chet elliklarga qarshi «Misrmisrliklarniki» shiori ostida kurashdi. «Vatan»chilar hukmdor (Hadiv)ning huquqini cheklovchi konstitutsiya uchun kurashdilar. 1882-yil 7-fevral kuni Hadiv yangiqonunga imzo chekishga majbur bo'ldi. Unga ko'ra, hukumat Deputatlar palatasiga bo'ysunadigan, parlament budjet ustidannazorat qilish huquqini oladigan, birorta qonun deputatlar palatasiruxsatisiz qabul qilinmaydigan bo'ldi. Bularning hammasi feodal mustabid tuzumidan burjua parlament tuzumiga o'tish yo'lidagikatta g'alaba edi. Chet elliklar Misr hukumatiga ultimatum yuborib, amaldagihukumatni tarqatishini talab qildilar. Mustamlakachilarning butalabi bajarilmadi. Bunga javoban Buyuk Britaniya 1882-yilda Iskandariyani to'plardan o'qqa tutdi. Uning desanti shaharni egalladi. Bunga qarshi, Misr qo'shini rahbarlaridan biri Ahmad Orabibey Qohirada oliy davlat organi — Muvaqqat kengash tuzdi. U 60 ming kishilik qo'shin to'pladi. Ko'p o'tmay inglizlar Suvayshni bosib oldilar va Qohiraga yurish boshladilar. 1882-yil sentabrda Misr qo'shinlari yengildi. Polkovnik Ahmad Orabibey Seylon oroliga umrbod surgun qilindi. Shunday qilib, Misr Buyuk Britaniya mustamlakasiga aylandi.

2. Napoleon Bonapartning Yevropa tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

Napoleon Bonapart (frans. Napoléon Bonaparte, ital. Napoleone Buonaparte; 1769-yil 15-avgust — 1821-yil 5-may) — fransuz inqilobining oxirgi bosqichlarida va Fransuz inqilobi urushlarida mashhurlikka erishgan fransuz qoʻmondoni va siyosiy yetakchisi. Napoleon i, Napoleon Bonapart (1769.15.8, Ayachcho shahri, Korsika o. — 1821.5.5, Muqaddas Yelena o.) — fransuz davlat arbobi va sarkardasi, Fransiya Respublikasining birinchi konsuli (1799—1804), Fransiya imperatori (1804—14 va 1815). 10 yoshida Fransiyaning Oten kollejiga kirgan, soʻng oʻsha 1779 yilda Briyenn harbiy oʻquv yurtiga koʻchirilgan. 1784 yil mazkur oʻquv yurtini muvaffaqiyatli tamomlab, Parij harbiy maktabiga (1784—85) oʻtgan. 1785 yil podporuchik unvonida armiya xizmatini boshlagan. Maxsus, umumiy ilmiy, falsafiy, siyosiy, badiiy adabiyotni oʻqib oʻrgangan. Ilgʻor fransuz maʼrifatparvarlari ruhida tarbiyalangan H.I 1789 yil Buyuk fransuz inqilobini iliq kutib olgan.U inqilob qoʻlga kiritgan demokratik yutuqlarni bekorga chiqargan. Ammo, iqtisodiy sohada inqilob samaralarini, shu jumladan, mulkni qayta taqsimlash tadbirini himoya qilgan, sanoat va savdoning rivojlanishiga katta eʼtibor bergan. 1800 yil fransuz bankiga asos solgan.

3. “Miniatura” atamasiga izoh bering.

Miniatura (frans. miniature; lot. minium — qizil boʻyoq) — badiiy usullari oʻta nafis boʻlgan kichik hajmli (moʻʼjaz) tasviriy sanat asarlari. Oʻrta asr qoʻlyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan nafis moʻʼjaz rasmlar, shuningdek, suyak, pergament, magʻzi soxta (toshqogʻoz), metall, chinini, baʼzan maishiy buyumlar (tamakidon, soat, uzuk va boshqalar)ga ishlangan kichik hajmdagi rangtasvirga ham M. atamasi qoʻllanadi

2-BILET

1. Ilk oʻrta asrlardagi Xorazm va Xioniylar davlatini taqqoslang.

Xorazm davlatining tashkil topishi. Zaiflashib borayotgan Qangʻ davlatidan birinchi boʻlib Xorazm ajralib chiqadi. Uni mahalliy afrigʻiylar sulolasiga mansub xorazmshohlar idora qila boshlaydi. III asr oʻrtalarida Xorazm davlatining poytaxti hozirgi Qoraqalpogʻistonning ellikqalʼa tumanida joylashgan qadimgi Tuproqqalʼa shahar xarobasining oʻrnida boʻl gan.

Milodiy 305-yilda Xorazmshoh Afrigʻ oʻz qarorgohini Xorazmning qadimgi Kat shahriga koʻchiradi. Kat qayta tiklanib, shoh oʻziga yangi saroy qurdiradi. 305-yildan boshlab, Xorazmning afrigʻiy shohlari kumush tangalarzarbetganlar. Tangalarining oldi tarafiga shoh surati, orqasiga esa suvoriy surati tushirilgan. Kumush tangalarning zarb etilishi mamlakatning ichki va tashqi savdo munosabatlarini mustahkamlagan. Hukmdorlar —Xorazmshohlar unvoniga sazo boʻlishgan. Ayrim manbalarga qaraganda —Xorazmshohlar unvonini dastlab siyovushlar sulolasi qabul qilgan. III asrda Xorazm hududida bir nechta mayda hokimliklar mavjud boʻlgan. Tuproqqalʼadan qoʻlida burgut

qo'ndirilgan toj dor hukmdor yoki Anqaqal'a yaqinidan esa qo'lida lochin tutgan tojdor kishi tasviri tushirilgan tanganing topilishi, shubhasiz, hukmronlik ramzidan dalolat beradi. Xorazmda sug'orma dehqonchilik, hunarmandchilik, chorva chilik va savdo-sotiq, ilm-fan, san'at, xususan, haykal ta'roshlik yuqori darajada rivoj topgan. Xorazm xioniylar, kidariylar, eftallar hamda Turk xoqonligi davrida ham o'zining siyosiy mustaqilligini saqlab qoladi. Xorazm Vizantiya va turklar bilan diplomatik aloqalar olib borgan.

Xioniylar davlati. IV asrning 70-yillaridan V asrning ikkinchi yarmigacha O'rta Osiyoda xioniylar hukmronlik qilgan. Bu davlatga turkiy qabilalardan xioniylar asos solgan bo'lib, davlatning markazi Zarafshon vodiysida bo'lgan. Xioniylar dastlab Zarafshon vodiysini egallab, Janubga harakat qilishgan va ancha zaiflashib qolgan Kushon podsholigi o'rnini egallagan. Markazi Toxariston bo'lgan Shimoliy Hindiston, Afg'oniston, Xurosonning bir qismini ham o'z ichiga olgan Xioniylar davlatini barpo qilishgan. Ushbu davlat 120 yildan oshiqroq faoliyat yuritgan.

2. Amir Temurning dunyo tarixidagi tutgan o'rni haqida mulohaza yuritish.

Amir Temur 1336-yil 9-aprelda qadimgi kesh viloyatidagi (hozirgi shahrisabz) yakkabog' tumanida (Xo'ja ilg'or qishlog'ida) tug'uladi. Uning to'liq ismi Amir Temur ibn Amir Tarag'ay ibn Amir Barqul. Onasi Takinaxotun. Shayx Shamsiddin kulol Temurbekning piri bo'lgan. Amir Temur mohir chavandoz va jangchi bo'lgan. Amir Temurning asosiy maqsadi markazlashgan davlat tuzish edi. Bu maqsadga 1370-yil 11-aprelda erishadi, ungacha esa 1365-yil tarixda mashhur bo'lgan loy jangida allyosxo'ja ustidan g'alaba qozonadi. Amir Temur birinchi ketin hududlarni qo'lga kiritishni boshlaydi. Jumladan sharqiy tirkiston tomon bir necha martayurish qiladi. Mug'ullarga zarba berib Farg'ona, O'tror, Yassi va Sayramni bosib oladi. Hisor Badaxshon, Qunduzni hamegallaydi, 1381-yil Hirot, Seiston, Mazondaronni egallaydi. Shundan so'ng Saraxs, Jom, qavsiya, Sabzavor shaharlarini jangsiz egallaydi. Xorazmga 5 marta yurish qilib 1382-yilda egallaydi. Amir Temur tarixda 3 yillik (1386-1388) 5 yillik (1392-1396) va 7 yillik (1399-1404) yurishlarni amalga oshiradi. Bu yurishlar davomida Eron, Ozarbayjon, Iroq, Suriya, Kavkaz kabi hududlarni egallaydi. U 1402-yil Usmoniylar imperiyasi hukmdori Boyazid bilan Anqara jangida to'qnashadi va g'alaba qozonib, Evropani Usmoniylardan asrab qolib, Yevropa haloskori nomiga sazovor bo'ladi. Amir Temur 1405-yil 18-fevralda Xitoyga bo'lgan yurishida halok bo'ladi.

3. "Oligarxiya" atamasiga izoh bering.

Oligarxiya (yun. oligarchia — ozchilik hokimiyati) — davlat boshqaruv shakli; unda siyosiy va iqtisodiy hukmronlik aristokratlar yoki boylarning kichik guruhi tomonidan amalga oshiriladi

3-BILET

1. Somoniylar va G'aznaviylar davlatini o'zaro taqqoslang.

Arab xalifasi Horun ar-Rashid vafotidan so'ng uning o'g'illari Ma'mun va Amin o'rtasida taxt uchun bo'lgan kurashda Ma'munga yordam berganliklari uchun Somonxudotning nabiralari ayrim shahar va viloyatlarga noib qilib tayinlanadilar. Chunonchi, Nuhga Samarqand, Ahmadga Farg'ona, Yahyoga Shosh va Ustrushona, Ilyosga Hirot tegadi. Buning evaziga aka-uka Somoniylar Movarounnahrning har yilgi xirojidan juda katta mablag'ni tohiriylar orqali xalifa xazinasiga yuborib turadilar. 9-asrda Movarounnahrning siyosiy hayotida o'zgarishlar yuz berib, yurtga avval Nuh, so'ngra Ahmad boshchilik qiladi. Har biri hukmronligi davrida o'z nomlaridan chaqa tangalar zarb ettiradilar. Ahmad vafotidan (865) keyin uning o'g'li Nasr Samarqandni markazga aylantiradi. U Movarounnahrning barcha viloyatlarini birlashtirish va uni Xurosondan ajratib olish choralarini ko'radi. 9-asrning oxirgi choragida Movarounnahrning deyarli barcha viloyatlari somoniylar tassarufiga o'tadi. Nasr butun Movarounnahrning hukmdoriga aylanadi va kumush dirham zarb etadi. Ko'p o'tmay aka-uka Nasr va Ismoil o'rtasida toj-taxt uchun kurash boshlanadi. Unda Ismoil g'olib chiqadi. Ismoil Somoniy 888-yilda butun Movarounnahrni o'z qo'l ostiga birlashtirdi va mustahkam davlat tuzishga intildi. Shimoli sharqiy hududlarga yurish qiladi va 893-yilda Tarozi shahrini zabt etib, dashtliklarga qaqshatqich zarba beradi. Movarounnahr aholisining mustaqillikka erishishi Arab xalifalariga yoqmas edi. Shu boisdan xalifalik safforiylar bilan somoniylarni to'qnashtirishga va ularning har ikkisini ham zaiflashtirib, bu boy viloyatlarda o'z ta'sirini qayta tiklashga qaror qiladi. Xalifa Mu'tazid safforiylar hukmdori Amr ibn Laysga Xuroson bilan birga Movarounnahr ustidan ham hukm yuritish huquqi berilgani haqida farmon chiqaradi va uni Ismoilga qarshi gijgijlaydi. Natijada 900-yilda ular o'rtasida urush boshlanib, Ismoilning g'alabasi bilan tugaydi. Butun Xuroson somoniylar qo'l ostiga o'tadi. Noilojlikda xalifa Ismoilga hukmdorlik yorlig'ini yuborishga majbur bo'ladi. Ismoil Somoniy butun Movarounnahr va Xurosonni o'z qo'l ostida birlashtiradi va Buxoro shahri bu ikki davlatning poytaxtiga aylanadi.

G'aznaviylar — Xuroson, Shimoliy Hindiston hamda qisman Movarounnahr va Xorazmda hukmronlik qilgan turkiy sulola (962—1186). G'aznaviylar davlatini boshqargan. Sulolaga somoniylar lashkarboshisi Attegin asos solgan. Sulola nomi davlat poytaxti G'azna shahridan olingan.

Somoniylar davrida mamlakatning siyosiy hayoti va harbiy qo'shinda turk g'ulomlari katta rol o'ynagan. Somoniy amirlari ko'plab turk g'ulomlarini saltanatga qilgan xizmatlari evaziga siylab, ularni turli viloyatlarga noib qilib tayinlashgan. Iqtidorli lashkarboshi Alptegin G'azna va Kobul viloyatlarini 962-yildan mustaqil boshqarishga intilgan. Alpteginning o'limi (963)dan so'ng o'g'li Ishoq va g'ulomi Bilgategin, shuningdek, Piritegin hukmronlik qilgan davr (963—977 yillar)da G'aznaviylar mulki kengaymay turgan. Alpteginning kuyovi va sobiq g'ulomi Sabuktegin hukmronligi davrida (977—997) esa G'aznaviylar sulolasi mustaqil siyosiy kuch sifatida Somoniylar tomonidan e'tirof etilgan. Sulola shuhratini Sabukteginning o'g'li Mahmud G'aznaviy eng yuqori cho'qqiga ko'targan. Sulola hukmdorlari avval amir, so'ngra sulton (Mahmud G'aznaviydan boshlab) va shoh (Bahromshohdan boshlab) deb atalganlar. G'aznaviylar hukmdorlari quyidagilardan iborat bo'lgan: Alptegin (962-963),

Ishoq (963-966), Bilgategin (966—972), Piritegin (972— 977), Sabuktegin (977—997), Ismoil (997-998), Mahmud G‘aznaviy (998-1030), Muhammad (1030), Mas‘ud G‘aznaviy (1030-41), Mavdud (1041-48), Mas‘ud II (1048), Ali Abul Hasan (1048-49), Abdur Rashid (1049-53). To‘g‘rul (1053), Farruxzod (1053-59), Ibrohim (1059-99), Mas‘ud III (1099-1114), Sherzod (1114-15), Arslon (1115-18), Bahromshoh (1118-52), Xusravshoh (1152—60), Xusrav Malik (1160—86).

2. Buyuk Karlning harbiy yurishlari.

Buyuk Karl (742.2.4814.28.1) -franklar qiroli (768 yildan), imperator (800- yildan), karolinglar sulolasi uning nomi bilan atalgan. Uning bosqinchilik urushlari (773—774 yillarda Italiyadagi Langobard qirolligiga, 772—804 yillarda sakslar yeri va boshqalarga qarshi) natijasida katta imperiya vujudga kelgan. B. K.ning olib borgan siyosati (cherkovga homiylik qilish, sud va harbiy islohotlar va boshqalar) G‘arbiy Yevropada yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishida muhim bosqich bo‘lgan. B.K.ning imperiyasi uning vafotidan so‘ng bir oz vaqt o‘tgach, parchalanib ketgan.

Buyuk Karl 742 yili tug‘ilgan u sulola asoschisi Pipin Pakananing o‘g‘li bo‘lib, Franklar qirolligini 46 yil boshqargan. —Buyukl nomi tarixchilar tomonidan 53 marotaba harbiy yurishlar qilganligi sabab berilgan. U yirik saltanat tuzadi. Karl haqida ko‘plab hikoyalar, asarlar, afsonalar, rivoyatlar va qo‘shiqlar yaratilgan. Uning ismidan —koroll ya‘ni —qiroll unvoni kelib chiqqan. Buyuk Karl 773-yili german qabilasi langobardlarga qarshi jang boshlaydi, langobardlar qiroli Dezideriy mag‘lub etiladi. Karlning jiyani Roland Arab xalifaligi istilo qilgan Ispaniyaga qarshi jangda halok bo‘ladi.

3. “Kartel” atamasiga izoh bering.

Kartel (italyancha — qog‘oz, hujjat) — bir tarmoqdagi mustaqil kompaniyalar, firmalarning ishlab chiqarish va sotishning umumiy hajmlari, narxlari, sotish bozorlari, har bir ishtirokchining ulushiva boshqalar to‘g‘risidagi bitim asosida tashkil etilgan tuzilma.

4-BILET

1. G‘arbiy Turk va Sharqiy Turk xoqonligini o‘zaro taqqoslang.

G‘arbiy Turk xoqonligi - Qora dengiz va Dondan Tyon-Shon va shimoliy-sharqiy Hindiston sharqiy shoxlariga qadar joylashgan dastlabki o‘rta asr turkiy davlati (603-704).

Xoqonlikning g‘arbiy mulki janubiy-sharqiy Evropaning dashtlariga etib bordi. Davlatning uzagini Ettisuv viloyati tashkill qilgan. Uni Ashina sulolasidan bo‘lgan kagonlar boshqargan. Xazar xoqonligi undan ajralib chiqdi.

Xoqonlik o‘zining qudratining eng yuqori cho‘qqisiga Sheguy xoqon (610-618 yillarda) va uning ukasi Tun-yobg‘u-xoqon (618-630 yillarda) davrida erishgan. Toxariston va Afg‘onistonga yangi yurishlar davlat chegaralarini Hindistonning shimoli-g‘arbiy qismigacha kengaytirdi. Tun-yobg‘u xoqon ma‘muriy islohotni amalga oshirdi va o‘lpon yig‘ishni nazorat qilish va nazorat qilish uchun

mintaqadagi o'z vakillari - tudunlarni tayinladi. Tun yobg'u xoqon va Sheguy xoqon (610-618) davrida Xoqonlik Oltoyda, Tarim daryosi havzasida va Amudaryo bo'yida chegaralarni tikladi. Suyab va Ming-Buloq G'arbiy Turk xoqonlarining qarorgohiga aylandi. Vizantiya imperatori Tun-yobg'u bilan ittifoqda xoqonni 626 yilda Sosoniylarga qarshi urush boshladi. 626 yilda turkiy qo'shinlar Tiflisni egallab oldilar. Biroq, Vizantiya va Eron o'rtasida tinchlik shartnomasining tuzilishi Tun-yobg'u xoqonni harbiy harakatlarni to'xtatishga majbur qildi. 630 yilda Ton-Yobg'u xoqon amakisi Sibir Xon tomonidan uyushtirilgan fitna natijasida o'ldirildi. Tez orada u ham o'ldirildi. 630 yilda boshlangan taxt uchun kurash uzoq davom etgan urushga aylandi.

580-yillarga kelib xoqonlikda ichki nizolar, taxt talashuvlar avj oladi. Bu ishga Xitoyning Suy sulolasi ham aralashadi. Shundan so'ng xoqonlik bir muddat Oltoy tog'larining sharqidan to Uzoq Sharqqacha bo'lgan hududni, ya'ni Jan. Sibir, Urxun havzalari (Mo'g'uliston), Shim. Xitoy hududlarini o'z ichiga oluvchi Sharqiy Turk xoqonligi va Oltoy tog'larining g'arbidagi xoqonlikka qaram o'lkalarni o'z ichiga oluvchi markazi Yettisuv bo'lgan G'arbiy Turk xoqonligi ga bo'linib ketadi.

Markazi O'tukan vodiysi (Mo'g'uliston) bo'lgan Sharqiy Turk xoqonligi Shibi xoqon (609—619) davrida Xitoy (Suy) imperiyasiga qarshi jang olib boradi. U 615 yilda Xitoyga yurish qilib Yaymin (Ordos) viloyatida imperator Yandini qurshovga oladi. Yaymindagi 41 qal'adan 39 tasi Turk xoqonligi qo'lga o'tadi. 618 yilda Suy sulolasini ag'darib, uning o'rnini egallagan Tan sulolasining ishlariga ham Shibi xoqon aralashadi. U bu paytgacha sharkda kidan va shivey qabilalarini, Jan.G'arbda Tuguxun (Togon) davlati hamda Turfon o'lkasini bo'ysundirgach, Xuanxe daryosini kechib o'tib, Xitoy hududiga kirgan vaqtda vafot etadi. Taxtga Elxoqon (xitoy manbalarida Xyelixan; 620—630) o'tiradi va 10 yil davomida, asosan, Xitoy bilan kurash olib boradi. 2 marta, 624—626 yillarda poytaxt Chananni qurshab oladi. Uning o'limidan so'ng Sharqiy Turk xoqonligi 50 yilga yaqin Xitoyga karam bo'lib qoladi.

O'z davrida "O'n O'q xoqonligi" deb yuritilgan G'arbiy Turk xoqonligi Istaming o'g'li Tardu xoqon (576—603) Sosoniylar Eroniga qarshi janglar olib borib, g'arbda o'z hokimiyatini kuchaytirdi. Uning o'g'li Sheguy xoqon (610—618) davrida xoqonlik qo'shinlari jan.g'arbiy hududlarda faol harakat yurita boshlaydi. U Eronning shim.sharqiy viloyatlariga xujum uyushtirib, sosoniylar ustidan yirik g'alabaga erishadi va Isfahon, Ray kabi shaharlarni qo'lga kiritadi. Uning inisi Tun yabg'u (Tunshexu; 618—630) xoqonlikning g'arbdagi nufuzini yanada mustahkamlaydi. U hukmronlik qilgan davrda Turk xoqonligi ning chegarasi g'arb va jan.g'arbda, Jan.Sharqiy Yevropa dashtlari, Kavkaz, Volgabo'yi, Gurgon, Marv, Hind daryosining yuqori havzalari, Shim. Hindiston va Afg'onistonning aksariyat viloyatlarini o'z ichiga olardi. Uning shad unvonli o'g'li boshchiligidagi xoqonlik qo'shinlari Vizantiya imperatori Irakliy bilan birgalikda 627—628 yillarda Jan. Kavkazga safar uyushtiradi va bu yerdagi sosoniylar qo'shinini yengib, Tbilisi shahrini qo'lga kiritadi. Tun yabg'u g'arbiy hududlarda xrkimiyatni mustahkamlash maqsadida qarorgohini Shosh

vohasining shimolidagi Mingbuloq (xitoycha Syantsyuan) mavzesiga ko'chiradi va boshqaruvda islohotlar o'tkazib qaram o'lkalarga turkiy tudun va eltabar unvonli vakillar jo'natadi.

2. Pyotr I ning Rossiya tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

Pyotr I [1672.30.5(9.6), Moskva – 1725.28.1(8.2), Peterburg] – rus podshosi (1682-yildan), Rossiyaning 1-imperatori (1721-yildan). Podsho Aleksey Mixaylovich (1629–76)ning kichik o'g'li. Rossiyaning davlat, harbiy va madaniyat arbobi, diplomat. Davlatni boshqarishda bir necha islohotlar o'tkazgan (senat, kollegiyalar, oliy davlat nazorati va siyosiy qidiruv organlari tuzilgan; cherkov davlatga bo'ysundirilgan; mamlakat gubernalarga bo'lingan; yangi poytaxt – Sankt-Peterburg qurilgan). Rossiyaning G'arbiy Yevropadagi ilg'or davlatlardan ortda qolganligiga barham berish uchun sanoat va savdo sohasida merkantilizm siyosati o'tkazgan (manufakturalar, metallurgiya, konchilik zavodlari, kemasozlik korxonalari, pristanlar, kanallar qurishga rahnamolik qilgan). 1695–96-yillarda Azov yurishlarida, 1700–21-yillarda Shimoliy urush va boshqalarda armiyani boshqargan, Noteburgni olishda (1702), Lesnaya daryosi (1708) va Poltava jangi (1709)da qo'shinlarga qo'mondon bo'lgan. Flot va muntazam armiya tuzishga rahbarlik qilgan. Mutlaq hokimiyat tizimining yirik mafkurachisi sifatida dvoryanlarning iqtisodiy ahvolini yaxshilash va siyosiy mavqeini mustahkamlashga yordam bergan. Pyotr I tashabbusi bilan bir qancha o'quv yurtlari, FA ochilgan, diniy-slavyan alifbosi o'rniga grajdan alifbosi qabul qilingan va h.k. Pyotr I islohatlari moddiy imkoniyatlar va odam kuchini qattiq ekspluatatsiya qilish, xalq ommasini ezish (jon solig'i va boshqalar) hisobiga o'tkazilganki, natijada, bunga qarshi qo'zg'olonlar (Streletlar, 1698; Astraxan, 1705–06; Bulavin, 1707–09 va boshqalar) bo'lib hukumat tomonidan ayovsiz bostirilgan..

3. “Demobilizatsiya” atamasiga izoh bering.

Demobilizatsiya — harbiy xizmatdan bo'shatish.

5-BILET

1. Movarounnahr haqida ma'lumot bering.

651-yili arablar jangsiz Marv shahrini egallaydilar. So'ngra hozirgi Afg'onistonning shimoliy, eronning shimoli sharqiy qismi hamda Janubiy Turkmanistondan to Amudaryogacha bo'lgan hududlar istilo qilinadi. Arablar bu hududlarni Xuroson deb ataganlar. Uning markazi Marv shahri edi. Bu viloyatni boshqarish uchun maxsus noib tayinlanib, u Marvda turar edi. Arablar bu yerda o'rnashib olgach, Amudaryodan shimolda joylashgan boy viloyatlarni zabt etishga tayyorgarlik ko'radilar. Bu yerlarni arablar Movarounnahr, ya'ni —Daryoning narigi tomonid deb atadilar.

2. Ivan Grozniyning Rossiya tarixidagi o'rni haqida fikr bildiring.

Ivan Grozniy (1533—1584) davrida Rossiyaning mavqeyi kuchaya bordi. Ivan Grozniy davrida Qozon xonligi (1552), Hojitarxon xonligi (1556), Volga bo'ylariva G'arbiy Sibir hududlari Rossiya tomonidan bosib olingan edi. Bu hoi Rossiyaga savdo yo'llarini nazorat qilish imkonini berdi. Volga atrofidagi viloyatlarda savdo-sotiq ishlarini olib borish Buxoro xonligidan kelgan savdogarlar uchun ancha qulay edi. Ularga eng yaqin qo'shni mamlakat Rossiyabo'lib qolgandi. Bu hoi ko'p jihatdan Qozon tatarlari hamda boshqirdlarga din va til yaqinligi bilan izohlanar edi. Shuning uchun ham Abdullaxon II tomonidan 1557—1558- yillarda Moskvaga elchilari yuborilgan. Elchilar Astraxan orqali Moskvaga borib, Ivan Grozniy huzurida bo'ladilar. Ular o'z xonlarini o'zidan savdogarlarning Volga bo'ylab erkin o'tishlariga ijozat so'raydilar. Elchilar Moskvadan juda ko'p o'q-dori, ov qushlari va matolar bilan qaytgan.

3. "Parij Kommunasi" atamasiga izoh bering.

Parij Kommuna – Fransiyada tuzilgan kunio'zini o'zi boshqarish organi.

6-BILET

1. Qadimgi Mesopotamiya hamda yunon sivilizatsiyalarini taqqoslang.

Mesopotamiya (yun. μέσος (mezos) - "orasi", "o'rtasi" va ποταμός (potamos) - "daryo", ya'ni "ikki daryo oralig'i") Tigr va Yevfrat daryolari orasidagi mintaqaga bo'lib, asosan hozirgi Iroq hamda shimoli-sharqiy Suriya, janubi-sharqiy Turkiya va g'arbiy Eron hududlariga mos keladi.

Mesopotamiya (Ikki daryo oralig'i) — Dajla va Furot daryolarining o'rta va quyi oqimidagi hudud (G'arbiy Osiyoda). Qad. Sharqning madaniy markazlaridan biri. Miloddan avvalgi 4—3-ming yillikda M. hududida ilk davlatlar (Ur, Uruk, Lagash va boshqalar) vujudga kelgan.[1]

Mesopotamiya ba'zan "tamaddun beshigi" deb ataladi, bunga sabab bu mintaqada Shumer, Akkad, Bobil va Ossuriya saltanatlari bo'lganligidir. Temir asrida Mesopotamiya Yangi Ossuriya va Yangi Bobil imperiyalari, keyinchalik Akxamoniylar hukmronligi ostida bo'ldi. VII asr Islom istilosigacha Sosoniylar tomonidan boshqarilgan bu hudud istilodan so'ng Iroq degan nom bilan ataladigan bo'ldi.

2. Buxoro amiri Amir Nasrulloxon haqida ma'lumot bering.

Nasrullaxon (1806.1.6 - Buxoro 1860.21.9) — Buxoro amiri (1826 — 1860), mang'itlar. Amir Haydarning o'g'li. Otasining hukmronligi davrida Qarshida hokimlik qilgan. Amir Xaydar vafotidan so'ng hokimiyat uchun kurashlarda akalari amir Husayn (1797— 1826) va amir Umar (1826 yil v.e.)ni oradan ko'tarib, Buxoro taxtiga o'tiradi (1826). Nasrullaxon o'z hukmronligi davrida islom shariati ko'rsatmalariga qat'iy amal qilgan. Nasrullaxon jasur va

doviyurak kishi bo'lganligi bois unga "bahodir", "botir" unvonlari berilgan. Nasrullaxon davlat hokimiyatini mustahkamlash maqsadida urug' va qavm boshliqlari bo'lgan ko'plab amaldorlarni quyi tabaqalardan chiqqan yosh va g'ayratli kishilar bilan almashtirdi. 1837 yilda harbiy sohada islohotlar o'tkazib, o'z qo'shinining jangovar holatini yaxshiladi. Har biri 800 kishidan iborat 50 ta sarbozlar bo'luklari va 250 kishilik to'pchilar guruhi tashkil qilingan. Muntazam piyoda qo'shinining soni 40000 kishidan ortiq bo'lgan. Nasrullaxon tomonidan va uning davrida Buxoroda Qozi Hasanxo'ja, Olimjonboy, Eshoni Pir, Mirzo Ubayd, Modorixon, Ismoilxo'ja (1829) Aliy Cho'bin, Mirzo Abdulg'affor, Tojiddin madrasalari (1860) qurildi, Xalifa Xudoydod me'moriy majmuasining qurilishi yakunlandi. Nasrullaxon Buxoroda dafn etilgan.

3. "Shovinizm" atamasiga izoh bering.

Shovinizm – bir irqning boshqalardan ustunligini da'vo qiluvchi, millatlar o'rtasida nizo urug'ini sochuvchi o'ta o'ng, ashaddiy millatchilik.

7-BILET

1. Urartu hamda Ossuriya podsholiklarini taqqoslang.

Urartu (ossuriycha atalishi; urartcha — Biaynili, Bibliyada — "Ararat podsholigi") — G'arbiy Osiyodagi qad. davlat. (mil. av. 9— 6-asrlar). Ravnaq topgan davrida Armaniston tog'lik r-ni (hozirgi Armanistonning butun hududi, Turkiya va Eronning bir qismi)ni qamragan. Aholisi — urartlar. Poytaxti — Tushpash. (hozirgi Turkiyadagi Van sh.) bo'lib, unda podsho Sarduri I davrida katta qurilish ishlari olib borilgan. Mil. av. 9-asr oxiri—8-asrning 1yarmida Urartu davlati ravnaq topgan. Menua, Argishti I va Sarduri II podsholiklari davrida Urartu hududi ancha kengaygan. Bosib olingan viloyatlarda qal'alar qurilgan (Ararat tog'ining shim. yon bag'rida Menuaxinili sh.; Erebuni — Yerevan atrofidagi Arin Berd tepaligi; Araksning so'l qirg'og'ida Argishtixinili). Urartuda qullar mehnatidan keng foydalanilgan. Mil. av. 8-asr o'rtasida Ossuriya podshosi Tiglatpalasar III (mil. av. 745—727) Urartu ko'shinlarini bir necha marta mag'lubiyatga uchratgan va Urartu tarkibiga kiruvchi Shim. Mesopotamiya va Shim. Suriyani egallagan. So'ngra Rusa I davrida Sargon II boshliq Ossuriya qo'shinining yurishlari natijasida mamlakat xonavayron bo'lgan.

2. Olimxonning Qo'qon xonligi tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring. Amir Abdulahaddan so'ng Buxoro taxtini uning o'g'li Sayid Olimxon (1910—1920) egalladi. Uni 1893-yilda otasi Peterburgga o'qishga jo'natdi. Buyerda u 3yil davomida harbiy ishlar va davlat boshqarish asoslarini o'rgandi. Amirliktaxtiga o'tirgan Sayid Olimxon Buxoroda davlat asoslari va diniy tizimni o'zgartirish taraddudida bo'lmadi. Ammo Rossiyadagi voqealar va amirlikning

o'zidagi muxolafatchi harakatlar uni chora-tadbirlar ko'rishga va Yosh buxoroliklarning (jadidlar) mamlakatni demokratlashtirish va islohotlar o'tkazish to'g'risidagi talablariga yon berishga majbur qildi.

3. "To'rtlar ittifoqi" atamasiga izoh bering.

To'rtlar ittifoqi — 1915-yil 15-sentabrda Bolgariyaning Germaniya, Avstriya-Vengriya va Turkiya ittifoqiga qo'shilishi natijasida vujudga kelgan ittifoq.

8-BILET

1. Fors podsholigi haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. VI asrda hozirgi Eron hududida Ahamoniylarsulolasiga mansub shohlar asos solgan Fors podsholigivujudga keldi. Ahamoniylar davlati jahondagi eng yirik davlatlardan biri bo'lgan. Hozirgi Eron hududida qadimzamonlarda kassiyalar, elamiylarsingari turli qabilalar yashab keigan. Mil.avv. IX asrda bu mamlakatgamidiyaliklarva forslar ko'chib O'rnashadi. Eron o'zida katta yassitoglikni mujassam etgan mamlakatdir.Lining hududi deyarli hamma tomonidan o'rmon bilan qoplangan tog'lar bilan qurshalgan. Tog'oldivodiylarda aholi dehqonchilik bilan shug'ullangan, dasht mintaqalarida chorvadorlar kun kechirgan.EronKichik Osiyo, Mesopotamiya, Kavkazorti, O'rta Osiyo va Hindiston mamlakatlarini bog'lab turgan karvonyo'llari chorrahasida joylashgan.

2. Mirzo Ulug'bekning Temuriylar tarixidagi o'rni haqida fikr bildiring.

Mirzo Ulug'bek (1394—1449) — XV asrda mamlakatda ilm-fan, ayniqsa, astronomiya fani taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan olimlardan biri. Mirzo Ulug'bek — Amir Temurningnabirasi. Temurning harbiy yurishlari paytida Sultoniya (Janubiy Ozarbayjon)da 1394- yilning22-martida tug'ilgan. Mirzo Ulug'bekni Amir Temurning o'zi tarbiyalab voyagayetkazgan.Ulug'beK 1409-yildan boshlab 40 yil mobaynida Movarounnahrni mustaqil idoraqildi va uni iqtisodi, fani, madaniyati rivojlangan obod mamlakatga aylantirdi. MirzoUlug'bekning buyuk xizmatlaridan biri shu bo'ldiki, u Samarqandda katta Rasadxona qurdirdiva atrofiga yirik olinilami to'plab, sayyoralar va yulduzlarmng holati hamda harakatini o'rgandi.Ko'p yillik kuzatishlardan so'ng 1438- yili —Ziji jadidi Ko'ragoniyll (—Ko'ragoniy yangijadvalill) nomli yirik asar yozdi. Mirzo Ulug'bek tarix va adabiyotni ham yaxshi bilar edi. UMo'g'uliston va Markaziy Osiyo mamlakatlari tarixini o'z ichiga olgan —To'rt ulus tarixill degan yirik tarixiy asar yozib qoldirgan. Bu asarning ingizcha va o'zbekcha nashrlari bor. 1993-yil 29-oktabrda YuNESKOning Parijdagi qarorgohida O'zbekistonni YuNESKOGaa'zolikka qabul qilish marosimi bo'ldi.O'sha kuni Mirzo Ulug'bek tavalludining600 yilligini nishonlash YuNESKO dasturiga kiritildi. 1994-yil oktabrda Parijda Mirzo Ulug'bek haftaligi tantana bilan o'tdi.

3. "Anarxizm" atamasiga izoh bering.

Anarxizm (yunoncha — hokimiyatsizlik, beboshlik) — alohida birshaxsning xohish-irodasinigina tan olib, har qanday hokimiyat vadavlat tuzumini rad etuvchi ta'limot.

9-BILET

1. Parfiya va Yunon-Baqtriya o'zaro taqqoslang.

Parfiya, Parfiya podsholigi — miloddan avvalgi taxminan 250 yilda Kaspiy dengizining jan. va jan.-sharqiy tomonida vujudga kelgan kad. davlat. Miloddan avvalgi 1-asr o'rtalarida Mesopotamiyadan Hindistongacha bo'lgan hududni o'ziga bo'ysun-dirgan. P. milodiy 3-asrning 20-yillarigacha mavjud bo'lgan. Miloddan avvalgi taxminan 250 yil saklarning ko'chmanchi parmlar (daxlar) qabilasi Arshak (arshakiylar sulolasi asoschisi) boshchiligidagi Salavkiylar davlatidan ajrab chiqqan Parfiyo-na yoki P. satrapiyasiga bostirib kirganlar va P.ni, so'ngra qo'shni Girkaniya viloyatini ishg'ol etganlar. Salavk II o'z hokimiyatini qayta tiklash maqsadida olib borgan bir necha muvaffaqiyatsiz urinishlar (miloddan avvalgi 230— 227)dan so'ng P. da arshakiylar hukmronligini tan olishga majbur bo'lgan. 209 yil P.ni salavkiylar podshohi Antiox III bosib olgan. Biroq Salavkiylar davlatining zaiflashganidan foy-dalanib P. tezda o'z mustaqilligini tiklagan. Parmlar mahalliy parfiyaliklar (parfiyaliklar) bilan aralashib ularning madaniyati, tili va mahalliy diniy e'tiqodlarini qabul qilishgan. Miloddan avvalgi taxminan 170—138/137 yillarda P. podshohi Mitridat I salavkiylarning sharqiy satrapiyalari va Yunon-Baqtriya podsholigining bir qismini (miloddan avvalgi taxminan 136 y.) bosib olgan. Miloddan avvalgi 1-asr boshida P.ning qudrati yanada ortib, Rim imperiyasining xavfli raqibiga aylangan. Miloddan avvalgi 53 yil P. Rim bilan to'qnashib, Karri jangitsa. Krase qo'mondonligi ostidagi Rim qo'shi-ni butkul tormor etgan. Miloddan avvalgi 40-yilda P. Kichik Osiyoning deyarli butun hududini, Suriya va Falastinni zabt etgan.

Mil. avv. 250-yilda Baqtriya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi. Antik davr tarixchilarining xabar berishicha, mingta Baqtriya shahri hukmdori bo'lmish Diodot o'zini podsho deb e'lon qiladi. Shu voqeadan boshlab Yunon-Baqtriya davlati tarixi boshla- nadi. Mil. avv. 250-yilda Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqqan Parfi ya Baqtriyaning raqibiga aylanadi.

Baqtriyadan tashqari, Yunon-Baqtriya pod- sholigi tarkibiga So'g'diyona va Marg'iyona ham kirgan. Diodotdan keyin Yunon-Baqtriyada hukm- ronlik davlat tarixida sezilarli iz qoldirma- gan Yevtidemga o'tadi. Yevtidemning o'g'li Demetriy hukmronligi davrida Yunon-Baqtriya podsholigi eng katta sarhadlarga ega bo'ldi. Hindistonning bir qismi bu davlatga qo'shib olindi. Parfi yada hokimiyat Mitridat I qo'liga o'tishi bilan u Baqtriyaga harbiy tazyiqni kuchaytira- di.Yunon-Baqtriya davlati tinimsiz urushlar olib borishga majbur bo'ladiki, bu hol uning kuch- sizlanishiga sabab bo'ldi. Bundan foydalan- gan ko'chmanchi yuechji qabilalari mil. avv. 140 –130-yillar oralig'ida Yunon-Baqtriya dav- latini bosib oladilar.

2. Zahiriddin Muhammad Boburning dunyo tarixidagi tutgan o'rnini haqida aytib.

Zahiriddin Muhammad Bobur (1483—1530). Bobur temuriylar avlodining iste'dodli vakili, o'zbek mumtoz adabiyotining yirik namoyandasi, buyuk shoir, tarixchi, geograf, ulkandavlat arbobi, iste'dodli sarkarda. Dovyurakligi va jasurligi uchun u yoshligidan —Bobur(—Sher) laqabini oladi, Bobur Andijonda tug'ilgan. Otasi Umarshayx Mirzo Farg'onahukmdori edi. 1494-yilda Umarshayx vafot etgach, Bobur otasi o'rniga taxtga o'tirdi. Budavrd temuriylar davlati parchalanib toj-u taxt uchun kurash avj olgan edi. Dashti Qipchoqhukmdori Muhammad Shayboniyxon esa Movarounnahmi bosib olish ishtiyoqida edi. BoburMovarounnahni birlashtirishni istar edi. Oxir-oqibat Bobur va Shayboniyxon qo'shinlarit o'qnashdilar. Bu to'qnashuvda Shayboniyxon g'alaba qozondi. Mag'lubiyatga uchragan BoburVatanni tark etishga majbur bo'ldi. 1504- yil-da Bobur Afg'onistonning hozirgi poytaxti Kobulshahrini egalladi.Bobur Afg'oniston bilan cheklanib qolmadi. U ham barcha jahongirlar kabibuyuk saltanat tuzishni orzu qilari va o'z maqsadiga erishishiga ishonar edi. Bobur 1526-yildaHindistonni egalladi. Shu tariqa Hindistonda boburiylar saltanatiga asos solindi. Bobur odilpodsho sifatida nom qozongan.U o'z hokimiyatiga bo'ysunganlarga ko'p muruvvat ko'rsatgan.Bobur va boburiy hukmdorlar o'zga dinlarga xolis munosabatda bo'lganlar. Shuning uchun hamular mamlakat aholisining ko'pchiligini tashkil etuvchi hindlarning o'z dinlariga e'tiqod qilishlariga monelik qilmaganlar. Bobur o'zi asos solgan saltanatning poytaxti Agrada 1530-yili 47 yoshida vafot etdi.

3. "Manifest" atamasiga izoh bering.

Manifest(lot)-hukumatning juda muhim voqea munosabati bilan xalqqa qilgan yozma murojati

10-BILET

1. Franklar davlatining Yevropa taraqqiyotidagi o'rnini.

Frank davlati — ilk o'rta asrlarda G'arbiy Yevropadagi davlat (5-asr oxiri — 843). 5-asr oxirida G'arbiy Rim imperiyasining Galliya viloyatini Xlodvig I rahbarligidagi franklar tomonidan bosib olinishi jarayonida vujudga kelgan. Buyuk Karlning harbiy yurishlari natijasida o'z tarkibiga G'arbiy Yevropaning deyarli butun qismi va Markaziy Yevropaning bir qismini kiritgan. Frank davlatini merovinglar (751 yildan), karolinglar (800 yildan imperatorlar) sulolalari boshqargan. 843 yildagi Verden bitimiga ko'ra, Frank davlati hududi Buyuk Karlning nabiralari tomonidan o'zaro taqsimlab olingan, xususan, Lotarga Italiya hududi, Reyn va Rona daryolari buyidagi yerlar (keyinchalik Lotaringiya) tekkan. Karl Kalboshga Reynning g'arbidagi yerlar va Lyudovikka Reynning sharqidagi yerlar berilgan.

uyuk ko'chishlar boshlanishiga qadar german qabilalariga mansub franklar Reyn daryosi quyi oqimidagi hududlarda yashaganlar. Franklar gotlar va langobardlar kabi hayvon terisidan emas, matidan kiyim- bosh kiyishgan va soch-soqollarini olib yurishgan. Ularda faqat qirol oilasiga mansub kishilar uzun sochda yurishgan. Franklar - Quyi va O'rta Reyn bo'ylarida milodiy 3-asrda yashagan qabilalar ittifoqiga birlashgan german qabilalari guruhi (xamavlar, brukterlar, usibetlar, tenkterlar, sugambrlar va boshqalar). Adabiyotlarda 2 guruhga bo'lingan. 1guruh (g'arbiy F.)ning negizini sali (dengiz bo'yi; keltcha sal — dengiz) F. i tashkil etgan. Ular dastlab Eysel daryosi bo'ylarida, 4-asr o'rtalarida esa Reyn daryosi sohillarida yashaganlar. 2guruh (sohil F.) Reyn daryosining yuqori qismi bo'ylab Mayngacha bo'lgan hududda yashagan. Sali F.i 4 a. o'rtasida rimliklar tomonidan tormor etilgan, biroq federatlar huquqida Toksandriyada krldirilgan; 451 yil gunnlarga qarshi Katolaun jangit qatnashganlar. 5-asr boshida sali F.i Galliyann Sommagacha egallaganlar. Frank davlati (5-asr oxiri — 9-asr o'rtalari) tashkil topgan. Maas va Luara daryolari oralig'ida yashagan F. keyinchalik mahalliy aholi bilan singib ketib, shim. fransuz, shuningdek, vallon elatlari tarkibiga, Luaraning jan. rog'ida yashovchi F. esa, jan. fransuz (provansal) elati tarkibiga kirgan. Reyn daryosining quyi havzasida yashovchi F. gollandlar va flamandlarning etnogenezida katta rol o'ynagan. Reyn daryosining o'rta oqimi bo'ylab va Maas daryosi havzasida yashovchi F.da o'ziga xos etnik xususiyatlar saklanib qolgan. FRANKONIYA (Franken) Germaniyadagi tarixiy viloyat. Ilk o'rta asrlarda franklar istiqomat qilgan hudud, 9-asr oxiri — 939 yilda Germaniya qirolligining qabilaviy gersogliklaridan biri, keyinchalik bir necha feodal mulklarga parchalanib ketgan. F. nomi faqat Sharqiy F. (Mayn daryosi xavzasi) uchun saklanib krlgan. Uning katta qismi 1803 yilda Bavariya tarkibiga kiritilgan.

2. Muhammad Shayboniyxonning O'rta Osiyo tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

Muhammad Shayboniy Abulxayrxonning nabirasi bo'lib, uning Shohbudog' Sulton ismli o'galining farzandi edi. Shohbudog' Sultondan ikki o'g'il qolgan: Muhammad Shayboniy va Mahmud Sulton. Muhammad Shayboniy 1451-yilda tug'ilgan. Shayboniyning bobosi Abulxayrxon saroyida ham turkiylar odatiga ko'ra tug'ilgan go'dakka ikki ism qo'yish urf bo'lgan. Ismlarning birinchisi islomiy (arab), ikkinchisiesa turkiy bo'lgan. Tug'ilganda Muhammad deb nom olgan Shayboniy o'zining ikkinchi nomi bilan mashhur bo'lgan. —Boburnomall asarida Shayboniyning ismi Shoyboqxon deb berilgan. Bu nom —kuch-qudratll degan ma'noni anglatadi.

Ota-onasidan yoshligida yetim qolgan Muhammad Shayboniy otasiga otaliq qilgan amir Boyshayx qo'lida tarbiyalangan. Boyshayx bu shahzodaga otalarcha

mehribonlikko'rsatgan. Keyinchalik Shayboniyga nufuzli temuriy amirlardan bo'lmish Turkiston va O'tror hukmdori Muhammad Mazid tarxon homiylik qildi. Shayboniy ukasi bilan Turkistonda uzoq vaqt yashamadi. Keyinchalik ular Buxoroda yashab, ilm o'rgandilar, she'riyat va ilm-fanga oshno bo'ldilar. Balog'atga yetgani sari Shayboniy ko'nglida bobosi Abulxayrxon davlatini tikiash orzusi jo'sh ura boshladi. U Dashti Qipchoqqa qaytib borib, lashkar to'plashga muvaffaq bo'ladi. Ayni paytda, u bobosining davlatini tiklash yo'lidagi xatti-harakatini dastlab o'z qo'shini bilan temuriylarga yollanma qo'shin lashkarboshisi sifatida xizmat qilishdan boshlagan.

3. "Gimnaziya" atamasiga izoh bering.

Gimnaziya — MDHda va ba'zi Yevropa mamlakatlarida mavjud bo'lgan chuqur bilim beradigan maktab turi. 'Gimnaziya— so'zi grekcha γυμνάσιον (gymnasion) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, qadimiy Gretsiyada yoshlar aqliy va jismoniy bilim oladigan joylar shu nom bilan atalgan. Zamonoviy ingliz tilida gymnasium so'zi asosan jismoniy mashq qiladigan joy ma'nosida qo'llaniladi.

11-BILET

1. Chexiya davlati tashkil topishi haqida ma'lumotlar keltiring.

Chexiya – suveren, demokratik davlat. Amaldagi konstitutsiyasi 1992 yil 16-dekabrda qabul qilingan va 1993 yil 1-yanvardan kuchga kirgan, 1997 yil 23 oktabrda tuzatishlar kiritilgan. Davlat boshlig'i – prezident (2013 yildan Milosh Zeman), u parlamentning ikkala palatasi tomonidan 5 yil muddatga saylanadi. Qonun chiqaruvchi organi – deputatlar palatasi va Senatdan iborat parlament. Ijrochi hokimiyat organi prezident tomonidan tayinlanadigan hukumat.

Tabiati Chexiya hududining katta qismi Chexiya tog'larida joylashgan. Uning atrofida o'rtacha balandlikdagi Shumova, Chexiya o'rmoni, Rudali tog'lar (KrushneGori), Krkonoshe tog'lari (eng baland joyi 1602 m, Snejka tog'i) bor. Chexiya tog'larining ichki qismi – Chexiya soyliqi tepaliklar va ularni ajratib turuvchi past toglardan iborat. Moraviyada ham tepalik va past tog'lar ko'p. Chexiyaning janubiy va markaziy kismida ChexiyaMoraviya qirlari bor. Chexiyada kumir, temir rudasi, grafit, kaolin konlari mavjud.

Iklimi mo'tadil iklim. G'arbdan sharqqa va ichki soyliklarda kontinentallashib boradi. Tekisliklarda o'rtacha temperatura yanvarda -2° dan -4° gacha, tog'larda -8° dan -10° gacha, iyulda $19-20^{\circ}$, tog'larda $4-8^{\circ}$. Yillik yog'in tekisliklarda o'rtacha 500–700 mm, tog'larda 1600–2100 mm. Mamlakatjanubiy va g'arbida uncha katta bo'lmagan ko'llar bor. Asosiy daryolari – Laba (Elba), Vltava. Tog'yon bag'irlari aralash va igna bargli o'rmonlar bilan qoplangan. Hayvonlardan tog'larda qo'ng'ir ayiq, tulki, kiyik, yovvoyi echki, tekisliklarda kemiruvchilar, kaltakesak va qushlarning ko'p turlari bor.

Aholisi

Aholisining ko'pchiligi – chexlar (81,3%); slovak, polyak va boshqa ham yashaydi. Shahar aholisi 70%. Rasmiy til – chex tili. Dindorlarning aksariyati katoliklar. Iirik shaharlari: Praga, Brno, Plzen, Ostrava.

Tarixi

Chexiya hududida odam paleolit davridan boshlab yashaydi. Miloddan avvalgi taxminan 400-yillarda bu yerda keltlar, miloddan avvalgi 1-asrda kelt qabilalarining boyi guruhi yashagan (Chexiyaning lot. Bohemia, nem. Bohmen nomi ham shundan). 1ming yillik o'rtalarida Chexiyada slavyan qabilalari ko'pchilikni tashkil etdi. 7-asrda Chexiya xududi Samo davlati, 9–10-asr boshlarida Buyuk Moraviya davlati tarkibiga kirdi. 10-asrda paydo bo'lgan Praga knyazligi ilk chex davlatining o'zagi bo'lib qoldi. 1198 yildan qirollikka aylandi. 1310–1437 yillarda chex yerlari Lyuksemburglar sulolasi mulki tarkibida bo'ldi. 15-asrning 1yarmida Chexiyada kuchli ijtimoiyinqilobiy, milliy ozodlik harakatlari bo'lib o'tdi (qarang Guschilar harakati). 1526 yil Chexiya Gabsburglar imperiyasi tarkibiga muxtoriyat huquqi bilan qo'shib olindi. 1618–20 yillarda chex qo'zg'olonining mag'lubiyatidan so'ng, uning provinsiyasiga aylandi. 18-asr oxiri – 19-asr 1yarmida chex tili, milliy madaniyatini saqlash va rivojlantirish uchun milliy harakat avj oldi. 19-asrning 30–40-yillarida u siyosiy tus ola boshladi. 1848 yil Pragadagi Svyatovatslav yig'ini Gabsburglar imperiyasida 1848–49 yil inqilobi boshlanishiga olib keldi. 1867 yil Chexiya Avstriya-Vengriyaning Avstriya qismi tarkibiga kirdi. 1878 yil Chexiyada Chexoslavyan sotsialdemokratik ishchi partiyasi tuzildi. 1918 yil AvstriyaVengriya parchalangach, Chexiya Slovakiya bilan birlashib mustaqil Chexoslovakiya Respublikasini tashkil etdilar. 1938 yil oktabr boshlarida Germaniya Chexiyaning Sudet viloyati deb nomlangan hududini, 1939 yil martda barcha chex yerlarini bosib oldi va uni "Bogemiya va Moraviya protektorati" deb e'lon qildi. Chex xalqining 1945 yil maydagi qo'zg'oloni natijasida 1945 yil 9 mayda Praga shahri ozod qilindi; chex yerlari va Slovakiya Chexoslovakiya Respublikasi doirasida qayta birlashtirildi. Chexiya 1948 yil 9 maydan Chexoslovakiya Xalq Demokratik Respublikasi, 1960 yil 11 iyuldan Chexoslovakiya Sotsialistik Respublikasi, 1990 yil 29 martdan Chexoslovakiya Federativ Respublikasi, 1990 yil 20 apreldan 1992 yil 31 dekabrgacha Chexiya va Slovakiya Federativ Respublikasi tarkibida bo'ldi. Chexiya va Slovakiya Federatsiyasining 1992 yil 25 noyabrdagi Chexiya va Slovakiya Federatsiyasining tugatilishi to'g'risidagi federal qonuniga binoan Chexiya 1993 yil 1 yanvardan suveren davlatga aylandi. Chexiya 1993 yildan BMT a'zosi. 1992 yil 24 yanvarda O'zbekiston Respublikasi suverenitetini tan olgan va 1993 yil 1 yanvardan diplomatiya munosabatlari o'rnatgan. Milliy bayrami – 28 oktabr – Mustaqil Chexoslovakiya tashkil bo'lgan kun (1918).

Asosiy siyosiy partiyalari, kasaba uyushmalari

Fuqarolar demokratik partiyasi, 1991 yil 23 fevralda tashkil etilgan; Fuqarolar demokratik alyansi, 1989 yil tuzilgan; Demokratik ittifoq partiyasi, 1994 yil asos solingan; Chexiya va Moraviya kommunistik partiyasi, 1990 yil tashkil etilgan; Ozodlik ittifoqi partiyasi, 1998 yil tuzilgan; Chexiya sotsialdemokratik partiyasi, avvalgi nomi Chexoslovakiya sotsialdemokratik partiyasi, 1989 yildan mustaqil partiya sifatida faoliyat yuritadi. ChexMoraviya kasaba uyushmalari konfederatsiyasi, 1990 yil tashkil etilgan, 31 tarmoq kasaba uyushmasini birlashtiradi.

2. Abdullaxon II haqida ma'lumot bering.

Abdullaxon II (to'liq ismi: Abdulla ibn Iskandarxon ibn Jonibek sulton ibn Xoja Muhammad ibn Abulxayrxon) (1534-1598 Buxoro yaqinidagi Bahouddin majmuasiga dafn etilgan) - o'zbek davlatchiligi tizimidagi Buxoro xonligining shayboniylar sulolasidan chiqqan eng yirik hukmdori (1583-98), davlat arbobi, sarkarda, ilm-fan, ma'rifat, madaniyat homiysi. Bobosi Jonibek sulton Karmana va Miyonkol hokimi (1512- 13-yilda) bo'lgan. Otasi Iskandar sulton o'g'li tug'ilgan paytda Ofarinkentni, keyichalik, altdan aka-ukalaridan biri vafot etgach, Karmanani boshqargan. Abdullaxon II Shayboniynon vafotidan keyin parchalanib ketgan mamlakat hududini qayta birlashtirish, markaziy davlat hokimiyatini mustahkamlash uchun yoshlik chog'idan qattiq kurash olib borgan. Toshkent hokimi Navro'z Ahmadxon (Baroqxon) bilan Koson yonida (1548), Mo'g'uliston xoni Abdurrashidxon va shayboniylardan Do'stum sultonlar qo'shiniga qarshi Forob yonida (1554) jang qilgan. Yosh Abdulla sulton o'zining hukmdor sifatidagi butun g'ayrat-shijoatini 1551-yil Karmanada namoyish etgan; viloyatga Toshkentdan Navro'z Ahmadxon va Samarqanddan Abdullatifxon hujum qilganlar, Iskandar sulton Amudaryo ortiga qochgan. Abdulla sulton otasi vazifasini o'z zimmasiga olib bu hujumni muvaffaqiyatli qaytargan. Keyingi yillarda (1552-56) o'z mulkini g'arbga - Buxoro tomonga va janubiy-sharq- Qarshi va Shahrisabz tomonga kengaytirishga intilgan. Bu sa'y-harakat dastlab muvaffaqiyatsiz chiqqan, hatto 1556-yil u ota meros mulkini tashlab Maymanaga qochishga majbur bo'lgan. U amakisi, Balx hokimi Pirmuhammaddan harbiy yordam olib va piri Jo'ybor xojalaridan Xoja Muhammad Islom ko'magida Navro'z Ahmadxon, keyinchalik uning o'g'illari Darveshxon va Bobo sultonlarga qarshi uzoq muddat kurash olib borgan. Boburiylar ham Badaxshon, Shorn, Afg'oniston va Xuroson uchun Abdullaxon II ga qaishi kurashganlar. Abdullaxon II bunga qarshi Sind(1583), Kashmir (1586)ni egallab, davlatning janubiy chegaralarini mustahkamlagan.

3. "Missiya" atamasiga izoh bering.

Missiya (lotincha) — yuksak burch, mas'uliyatli vazifa; birdavlatning ikkinchi davlatga maxsus topshiriq bilan yuborgan vakillari.

12-BILET

1. Oltin O'rda xonligi haqida ma'lumot bering.

Oltin o'rda, Jo'ji ulusi 13-asrning 40-yillari boshida Jo'jixonning o'g'li Botuxon (1238—1255) tomonidan asos solingan davlat. 1224-yil Jo'ji ulusi Xorazm, Shimoliy Kavkazdan iborat edi. 1236—40 yillarda Botuxonning yurishlari natijasida Volga bulg'orlari yurli, Dashti Qipchoq, Qrim, G'arbiy Sibir, Oltin O'rdaga qo'shib olindi. Rus knyazlari Oltin O'rdaga qaram bo'lib, xiroj to'lab turganlar. Rus manbalarida bu davlat Oltin O'rda, Sharq manbalarida Jo'ji ulusi deb atalgan. Qo'shinlarga tumanbegi, n o'yon (amir), yuzboshilar qo'mondonlik qilganlar. Oltin o'rda Jo'jining 14 nafar o'g'lining 13 ulusidan iborat edi. Ular o'z uluslarini mustaqil boshqarishga intilganlar. Amir Temurning 1389, 1391, 1395—96 y.lari To'xtamishga qarshi yurishlari Oltin o'rdani holdan toydirdi. Idiqu Oltin o'rdani tiklashga harakat qildi, natija bermadi. 15-asrning 20-

yillarida Sibir xonligi, 40-y. No'g'ay O'rda, 1438 y. Qozon xonligi, 1443 y. Qrim xonligi, 60-y.larda Qozoq xonligi tashkil topdi. 1480 y. Ahmad Rusni b'ysundirishga urindi. 16-asr boshlarida Oltin o'rda quladi.

2. Husayn Boyqaro haqida ma'lumot bering.

Husayn Boyqaro (Husayniy) (1438-yil, Hirot—1506-yil, 4-may, Bobo-Ilohi, Hirot yaqinida) - taniqli shoir va davlat arbobi. Hirot yaqinida tug'ilgan. 1469-yildan umrining oxirigacha Xuroson podshohi. Uning hukmdorligi yillarida iqtisodiy va madaniy hayot yaxshilangan. Navoiyning maktabdosh do'sti va homiysi. Husayn Boyqaro, Husayniy (to'liq nomi Husayn ibn Mirzo Mansur binni Mirzo Boyqaro) (1438— Hirot — 1506) — Xuroson hukmdori (1469-1506), shoir. 15-asr o'zbek mumtoz adabiyotining namoyandalaridan. Temuriylardan Umarshayx mirzoning evarasi. Onasi Feruzabegim temuriylardan Mironshohning nabirasi. Husayn Boyqaro, Bobur ta'riflaganidek, ikki tomonlama ulug' ('karim ut-tarafayn—) bo'lgan. Navoiyning tadbirkorligi bilan Yodgor Mirzoni qo'lga olib, taxtni qayta egallagan va umrining oxirigacha hukmdorlik qilgan. Saltanatiga Xorazm, Seyiston, Qandahor, Balx, G'aznadan Domg'ongacha bo'lgan yerlar kirgan. Yurak xastaligidan vafot etgan Husayn Boyqaro o'zi qurdirgan madrasa ichidagi maqbaraga dafn etilgan. Hozir maqbara vayron bo'lgan, qabr va uning ustiga o'rnatilgan 'Sangi haft qalam— saqlanib qolgan.

3. "Konservativ" atamasiga izoh bering.

Konservativ (lotincha) — eski tuzum tarafdorlari, islohotlar va o'zgarishlarga qarshi turuvchilar.

13-BILET

1. G'arbiy va Sharqiy Rim imperiyasi o'rtasidagi farqli hamda o'xshash jihatlarni taqqoslang.

Impariyaning tashkil topishi. Vizantiya – Rim imperiyasi vorisi bo'lib, imperiyaning sharqiy hududlarida vujudga kelgani uchun u Sharqiy Rim imperiyasi deb ham ataladi. Vizantiya yaga ham Yevropa, ham Osiyo hududlari kirganligi bois uni G'arb va Sharq orasidagi mamlakat deyish ham mumkin. Ma'lumki, Imparator Feodosiy ning o'g'il lari 395-yil- da Rim imperiyasini ikki mustaqil davlatga: G'arbiy Rim imperiyasi – poytaxti Rim va Sharqiy Rim imperiyasi (Vizantiya) – poytaxti Konstantinopolga bo'lib ilishadi. Konstantinopol shahri o'rnidagi yunonlarning Megara shahri koloniyasi Vizantiya nima dan ko'pincha Vizantiya dab ham atashgan. Vizantiya tarkibiga Bqlqin yarimorli, Kichik Osiyo, Kavkaz, Suriya, Falastin, Misr, shuningdek, Krit va Kiör orollari kirgan. Sharqiy Rim imperiyasida yunonlar son jihatidan ko'p bo'lganidan davrlar o'tib, yunon tili lotin tilini surib chiqarib, davlat tiliga aylanadi. Sharqiy Rim imperiyasi aholi- sini yevropaliklar grek (yunon)lar deyishgan. Lekin imperiya fuqarolari o'zlarini rimliklar (yunoncha, romeylar), davlatlarini esa Rim (Romey) imperiyasi deb hisoblashgan. Ularni Sharq

xalqlari ham imliklar deb bilishgan. Vizantiyada qulchilik saqlanib qilsa-da, aholining kattà qismini erkin dahqinlar tashkil etishi, sun'iy sug'irishga asoslan sarmahsul ziratchilik- ning bo'lishi uning iqtisodiy barqarorligini ta'minlagan. Shu ning uchun imperiyada VI asr da ham Konstantinopol, Aleksandriya, Antiokia, Edassa shaharlari yirik savdo va hunarmandchilik markazlari sifatida gullab-yashnagan. Dunyoning turli mamlakatlari savdogarlari romeylar bozoriga shoshilganlar. Konstantinopol Osiyo va Yevropani bog'laydigan «Oltin ko'pri» hisoblangan. Vizantiya savdogarlari G'arbiy Yevropa bozorlariga hashamatli kiyimlar-u zeb-ziynatlar, ziravorlar va qimmatbaho matolar, qurollib borishgan. Vizantiya oltin puli (numisma) ko'p asrlar davomida eng ishonchli xalqaro pul hisoblangan. Vasilevs hokimiyati. Vizantiya imperiyasini vasilevs (yunoncha, podsho) boshqargan. Vasilevs ga ko'p sonli sud, harbiy va soliq muassasalari, davlat amal dorlari, shuningdek, maslahat organiga aylangan sinklit (lotincha, senat) bo'ysungan. Vizantiyada amaldor va senatorlar faqat zodagonlardan bo'lmagan. Iqtidorli va bilimli oddiy xalq farzandlari ham yuqori lavozimlarga erishishi mumkin edi. Ulardan hatto imperatorlar ham chiqqan. Bu holat romeylarni umuman ajablantirmagan. Sababi, ular qadimgi rimliklar singari imperiyaning barcha fuqarolari tug'ilishi- dan teng huquqli, deb hisoblashgan. Vizantiya hayotida ellinizm. Vizantiya hayotida ko'pinarsalar an'anaviy tusda qolgan. Vizantiyaliklar hayotida ellin madaniyati mustahkam o'rin olgan. Ippodromlarda xalq avvalgidek chavandozlar, kurashchilar, gimnastlar musobaqalari, mimlar (aktyorlar) chiqishlarini tomosha qilganlar. Shahar aholisi ilgarigidek ma'muriyatdan maosh oladigan tabiblarda davolanishgan, jamoa hammomlariga borib turishgan. Eng muhimi, Vizantiya antik davr yunon ilmini saqlab qolgan. Boshlang'ich va o'rta maktablarning ko'pchiligi G'arbiy Yevropadagi cherkov va monastir o'quv muassasalaridan farqliroq, xususiy yoki davlatniki bo'lgan. Vizantiyaning oltin asri. Vizantiya imperiyasi o'z qudrati cho'qqisiga Yustinian I imperatorligi davri (527–565)da erishadi. U kambag'al dehqon oilasida tug'ilgan. Amakisi Yustin oddiy askardan sarkarda darajasigacha ko'tarilib, imperatorlik taxtini egallaydi. Yustin jianini saroyga yaqinlashtirib, uning yaxshi ta'lim olishiga sharoit yaratadi. Amaki sining vafotidan so'ng Yustinian taxtga o'tiradi. Yangi imperator mamlakat hayotini islohotlar orqali ancha yangilaydi, xalqaro savdoni jonlantirib, davlat xazinasini to'ldiribgina qolmasdan, xalq farovonligini ham ta'minlaydi. Yustinian I siymosida harakatchanlik, qat'iyat bilan bir qatorda siyosatdonlarga xos ikki yuzlamachilik, mug'ombirlik, zolimlik xususiyatlari ham mujassamlashgan. Yustinianning rafiqasi malika Feodora ham o'z davrida mashhur bo'lgan. Yoshligida Feodora aktrisa bo'lgan. U davrda aktyorlik e'zozli kasb hisoblanmasa-da, Feodoraning chiroyiga mahliyo bo'lgan Yustinian I jamoatchilikning salbiy fikriga qaramasdan unga uylangan (Feodora aqli, shuhratparastligi, qorqmasligi bilan ajralib turgan). Yustinian yurishlari. Yustinian I ning maqsadi Rim imperiyasi ning avvalgi hududlarini tiklash edi. U 534-yilda sarkarda Velisariyni Shimoliy Afrikada joylashib davlat tuzgan va O'rta dengizda savdo kemalarini talash bilan shug'ullangan vandallarga qarshi yuboradi. Yaxshi qurollangan vizantiyaliklar qo'shini vandallar qirolligini bo'ysundirib, Shimoliy Afrikani Vizantiya viloyatiga aylantiradilar.

Shundan so'ng Velisariy Italiyaga yo'l oladi. Vizantiya-liklar Sitsiliya orolini qiyinc hiliksiz qo'lga kiritadilar. Lekin Italiyada ular ostgotlarning qattiq arshiligiga uchr aydi. Velisariyga qarshi kurashda ostgotlar qochoq qullarga ozodlik berib, ulardan foydalanishgan. Vizantiyaliklar esa aksincha, qulchilikni tiklashgan, har qanday aybi uchun qulni qattiq jazolashgan. Shunga qarimasdan, vizantiyaliklar Italiyaning katta qismini bo'y sundirib, poytaxti Ravenna bo'lgan alohida noiblik tuzishadi. Italiyadagi urush so'ngida Yustinian I Ispaniyaga ham qo'shin yubordi. Ispaniyada vestgotlar hukmronlik qilardi. Vestgotlar qo'shinini qiyinchiliksiz yenggan Vizantiya janubiy viloyatlarni egallab, Gibraltar bo'g'ozi ustidan nazorat o'rnatadi. Vizantiyada feodal munosabatlarning shakllanishi. Vizantiyaga VI asrning o'rtalaridan slavyan qabi'lalari kelib o'rtnasha boshladi. VII asrda Arab o'qilfaligi hujumlari natijasida vizantiyaliklar Suriya va Misrni ham boy beradi. Vizantiya qishliq o'qjaligida erkin dahqinlar qash-shiqlashib, qaramlikka tushishi davim etadi. Qishliqda mulkiy tabaqalanish jarayoni kuchayib, yirik yor egalari — fadallor hamda yorsiz dahqinlar tiifalari paydi bo'ladi. X–XI asrlarda impariatlilar amaldirlar, ibidatoinalar va minastirlarga ko'plab yor-mulklar in'im etadilar. Ma'lum vaqt o'tib Vizantiyada ham fadallor qalalar qurib, harbiy bo'linmalar tuzadilar. Fadallor hikimiyatining kuchayishi va markaziy hikimiyatning zaiflashishi IX–XI asrlarda yer egaligi munisabatlarning uzil-kasil o'rnatili-shiga ilib kaladi.

2. Muhammad Rahimxon I ning Xiva xonligi tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

Eltuzarxon vafot etgach, taxtga uning ukasi Muhammad Rahimxon I o'tirdi. Muhammad Rahimxon I Xiva xonligini siyosiy jihatdan birlashtirishga kirishdi. Ayni paytda, turkmanlarni bo'ysundirish masalasi yetakchioringa chiqdi. Turkmanlarning turli qabilalari qanchalik qattiq qarshilik ko'rsatmasinlar, birin-ketin bo'ysundirib borildi.

Bo'ysunishni istamagan yovmut qabilasi Xurosonga ko'chib ketdi. Biroq Eron hukumatining tazyiqi ostida hamda yaylov maydoni yo'qligi uchun yana Xiva xonligi hududiga qaytib keldi. Endi ular Xiva xoni tomonidan ajratib berilgan hududga joylashishga majbur bo'ldilar. Shu davrdan boshlab, yovmut qabilasining taqdiri Xiva xonligi bilan uzil-kesil bog'lanib, xonlik fuqarolari tarkibiga olindi. Ularga ham soliq to'lash belgilandi. Shuningdek, xon qo'shiniga belgilangan miqdorda navkar yuborish majburiyati ham yuklandi. Yuborilganligi ham bejiz bo'lmagan. Muhammad Rahimxon I (1806-1825) o'zbeklar va turkmanlardan tuzilgan — Xon navkarlar il deb atalgan muntazam qo'shinga tayanib yirik zodagonlar qarshiligini sindirish uchun shiddatli kurashda o'z raqiblarini birin-ketin bo'ysundira bordi. Muhammad Rahimxon I ga dushmanlik ruhidagi Orol bo'y zodagonlari guruhi qattiq qarshilik ko'rsatdi. Biroq, 1811- yildalarning qarshiligi sindirildi. Xiva xoni qoraqalpoqlarni ham bo'ysunishga majbur etdi. Muhammad Rahimxon I davrida xonlik siyosiy jihatdan birlashtirildi. Ayni paytda, uning hududlari yanada

kengaytirildi. Mamlakatda nisbiy barqarorlik ta'minlandi. Muhammad Rahimxon I mamlakat obodonchiligiga ham alohida e'tibor berdi. Qatormadrasalar va masjidlar qurdirdi

3. "Federatsiya" atamasiga izoh bering.

Federatsiya (lotincha — ittifoq) — hududiy jihatdan muayyan siyosiy mustaqillikka ega bo'lgan bir necha davlatlardan iborat yagona ittifoq davlat.

14-BILET

1. Dashti Qipchoq haqida ma'lumot bering.

Dashti qipchoq, Qipchoq dashti — Sirdaryoning yuqori oqimi va Tyanshanning g'arbiy yon bag'ridan Dnepr daryosining quyi oqimiga qadar yoyilgan dashtlarni 11 — 15-asrlarga oid arab va fors manbalaridagi nomi. "D.Q." atamasini dastlab Nosir Hisrav (11-asr) qo'llagan. Bu davrda qipchoqlar Irtish daryosi sohillaridan g'arbga tomon ko'chib (1030 y.) Xorazmga qo'shni bo'lishgan va hozirgi Qozog'iston hududi, shuningdek, jan.-rus dashtlarini egallashgan. D. Q. aholisi sharq manbalarida — qipchoklar, rus solno-malarida — polovetslar, Vizantiya xronikalarida — kumanlar, venger manbalarida kunlar deb atalgan. D. Q. 2 qism — Sharqiy va G'arbiy qismdan iborat bo'lib, Yoyiq (Ural) daryosi ularning chegarasi sanalgan. G'arbiy qism Yoyiq va Itil (Volga) daryosidan to Dneprgacha bo'lgan hududdan iborat bo'lgan. 13-asrda D. Q. ni mo'g'ullar bosib olib, tarixda Jo'ji ulusi nomi bilan mashhur Oltin O'rda davlatini barpo etganlar. 14-asr boshlarida Jo'ji ulusi 2 qismga bo'linib ketgan. D. Q. ning sharqiy qismida Oq O'rda tashkil topgan. D. Q. ning g'arbiy qismi rus yilnomalarida "Polovetslar yeri" nomi bilan uchraydi. 14-asr 60-y.laridan sharqiy D. Q. "O'zbeklar mamlakati", uning aholisi esa "o'zbeklar" deb atala boshlandi. 15-asrning 20-y.dan boshlab sharqiy D. Q. da Abulxayrxon va uning qarindosh-urug'lari hukmronlik qilgan. D. Q. ning asosiy axoliyey ko'chmanchi va yarim o'troq bo'lib, chorvachilik va ovchilik, daryo va ko'l yoqalarida yashagan aholi dehqonchilik, shaharlari (Saroy Botu, Saroy Berka, O'rda Bozor, Sig'noq, Arquq) dagi aholi esa hunarmandchilik va savdo-sotiq bilan shug'ullangan. 16—18-asrlarda Movarounnahr tarixshunosligida "D. Q." atamasi uning sharqiy qismi (hoz. Qozog'iston) ni anglatgan.

2. Doro I ning dunyo tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

Miloddan avvalgi 522- yilda shoh Doro I Qadimgi Fors davlati taxtiga chiqdi. Bu paytda bosib olingan barcha mamlakatlarda qo'zg'olonlar avj olib ketgan edi. Ammo ahamoniylar shohi Doro I ularni bostirishga erishdi. Doro I Qora dengiz bo'ylarida yashovchi skiflar ustiga yurish qildi. Doro I ning Kichik Osiyodagi yunonlar koloniyalari va Bolqon yarimoroli sharqida joylashgan Frakiyani bosib olishi yunon-fors urushlari boshlanib ketishiga sabab bo'ldi. Doro I hukmronligi davrida Hindiston shimolidan O'rtayer dengiziga qadar cho'zilgan ulkan davlat barpo etildi. Doro I butun mamlakat uchun «darik» deb nomlangan yagona oltin tangani muomalaga kiritdi. U qadimgi Fors podsholigi qarorgohi Persepol shahridan O'rtayer dengiziga qadar «shoh yo'li» degan savdo yo'lini

qurdirgan edi. Doro I qo'shinlarni qaytadan tuzdi, saltanatni «satrapliklar» deb nomlangan alohida harbiy ma'muriy o'lkalarga taqsimladi. Makedoniyalik Aleksandr mil. avv. 330-yilda Fors davlatini bosib oldi.

3. "Ekspluatatsiya" atamasiga izoh bering.

Ekspluatatsiya (fransuzcha) — mulkdorlarning boshqalar mehnati mahsulini o'z-lashtirib olishi.

15-BILET

1. Shosh haqida ma'lumot bering.

Shosh (Choch, Binkat) tarixiy viloyatining markaziy shaqri (9 — 12-asrlar). Harobasi hozirgi Toshkentiiit eski shahar qismidagi binolar ostida saqlangan. 10-asr tarixiy ma'dumotlariga ko'ra, B.ning uzunligi ham, kengligi ham 1 farsaxdan bo'lib, ko'handiz (ark), shahriston (madina), ichki (rabod doxil) va tashqi (rabodi xorij) rabodlardan tashkil topgan. Arkning mudofaa devori, 2 darvozasi bo'lib, ulardan biri shahristonga, ikkinchisi ichki rabodga olib chiqqan. Arkda o'rda, zindon va jome masjidi joylashgan. Shahristonning ham alohida devori va 3 darvozasi bo'lgan. Bu yerda hunarmandlar ustaxonalari va savdo do'konlari joylashgan. Ichki rabodning ayrim ma'lumotlarga ko'ra 8 ta, yana boshqa ma'lumotlarga qaraganda, 10 ta darvozasi bo'lib, unda asosan bozorlar joylashgan. Tashqi rabodda 7 ta darvoza bo'lib, paxsa, guvala va xom g'ishtdan qurilgan uy-joylar joylashgan. B. obodonligi va bahavoligi bilan sharkda shuxrat qozongan. Shahardan ko'plab suv tarmoklari o'tgan, ko'chalariga tosh yotqizilgan. Tashqi rabodda bog' va tokzorlar ko'p bo'lgan.

2. Chingizxonning harbiy yurishlari haqida fikr bildiring.

Mo'g'ul qabilalari orasidagi o'zaro urushlarda, XIII asrning boshlarida Temuchin(1155-1227) g'olib chiqadi. 1206-yilda Onon daryosi bo'yidagi qurultoyda u ulug' xon debe'lon qilinadi. Bosh shomon butun xalq oldida Temuchinga Chingizxon unvonini beradi. Chingizxon so'zi —kuchlil, —qudratlil, —tozal ma'nolarini bildiradi. Mamlakatni markazlashtirish maqsadida Chiungizxon Qoraqurum qal'asini o'z davlatining poytaxtiga aylantiradi. Chingizxon tez orada janubiy Sibirda yashagan ko'pgina xalqlarni bo'ysundiradi. Ular qatorida buryatlar, yoqutlar, qirg'izlar va boshqalar bor edi. Chiungizxon 1211-yilda Shimoliy Xitoyga qarshi urush boshlaydi. Mamlakatni batammom istilo qilinishi ining vorislaridavrida tugaydi. Yettisuv va Sharqiy Turkistonga qarshi 1218-yili boshlangan bosqinlar, xorazmshohlar davlatiga 1219-1221-yillarda yoyildi. Afg'oniston, Sharqiy Eron egallanib, Kavkaz orqali 1223-yilda Dashti Qipchoqqa chiqadi. Kalka daryosi bo'yida qipchoqlarning ittifoqchisi sifatida ularga yordamga kelgan ruslar qo'shini mag'lub etiladi. 1224-yilda Chingizxon zabt etilgan hududlarni o'z o'g'illari: Jo'ji, Chig'atoy, O'qtoy va Tuliga uluslargabo'lib, taqsimlab beradi.

O'qtoyni taxt vorisi etib tayinlaydi.

3. "Karavella" atamasiga izoh bering.

Karavella - yelkanli kema turi, Evropada, ayniqsa Portugaliya va Ispaniyada, XV asrning ikkinchi yarmi - XVII asr boshlarida keng tarqalgan. Katta geografik kashfiyotlar davri boshlangan birinchi va eng mashhur kemalardan biri.

16-BILET

1. Davan hamda Qang' davlatini o'zaro taqqoslang.

Davan davlati (Xitoy manbalarida bu o'lka shu nom bilan tilgaolinadi) taxminan, mil. avv. III asrda paydobo'lib, Farg'ona vodiysida joylashgan. Xitoy hukmdorlari bir necha bor bu davlatni bosib olmoqchi bo'ldilar, biroq ularning harakatlari behuda ketdi. Harbiy yurishlarning birida ular Davan davlatining poytaxti Ershiniqu'lga kiritdilar, biroq aholisining tovon to'lashie vaziga uni tashlab chiqishgan. Davan davlati Xitoy va Sharqning boshqamamlakatlari bilan bo'lgan xalqaro savdoda muhim o'rin tutgan. Xitoy hukmdorlariniko'proq Farg'onaning zotli otlari qiziqtirardi. Otlar naslining biriga hatto ular «Samoviy» deb nom berganlar. «Samoviy otlar» baquvvat va chopqir bo'lgan.

Qadimshunoslar topgan dalillar Xitoy solnomalaridagi ma'lumotlarni tasdiqladi.

Ko'p

sonli aholiga, yaxshi qurollangan va mashqko'rgan qurolli kuchlariga ega bo'lgan Davan mil. avv. II-I asrlarda yuksak taraqqiyetgan davlatga aylangan. Davan davlatining Sho'rabashat, Uchqo'rg'on singari shaharlari atrofidagi aholi yerni ishlash, sholi va bug'doy yetishtirish, bog'dorchilik va uzum yetishtirishda katta yutuqlarga erishgan. Olimlarning aniqlashicha, milodiy III asrda Davan davlati barham topgan.

Xitoy manbalaridan bu davlatning Qang'yuy deb atalgani ma'lum. Mil. avv. III asrda unga saklarasos solishgan. Qadimshunoslarning aniqlashicha, Toshkent vohasida miloddan avvalgi III asrda asos solingan, Qanqa – Qang'xashahar-qal'asi saklarning o'sha kezlardagi poytaxti Qang'dez bo'lgan. Xitoy manbalaridabu shahar Bityan deb atalgan. Qang' davlatining asosiy shaharlari Sirdaryo sohillari bo'ylab joylashgan. Miloddan avvalgi II asr oxirida Qang' qudratli davlat birlashmasiga aylanadi. U ning hukmdorlari o'z nomidan tangalar zarbqildirganlar. Qang' davlatida istehkomlar, ibodatxonalar, savdo va hunarmandchilik mahallalari barpo etilgan. Davlatning madaniy markazlaridan biri Toshkent vohasi edi. Ayni shu hududda o'troqziroatchilik va hunarmandchilik madaniyati vujudga kelgan. Uning hududidan Buyuk Ipak yo'liningshimoliy tarmog'i o'tganligi davlat iqtisodining gullab-yashna shiga imkon yaratdi. Lekin ayni shu hol ko'chmanchi qabilalar bilan urushlarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi. Bu urushlarda qang'arlar (Qang' davlati

aholisinishunday atashgan) ko'pincha g'olib chiqaredilar. Milodiy III asrda Qang' davlati parchalanibketdi.

2. Jaloliddin Manguberding O'zbekiston tarixidagi tutgan o'rni haqida ayting.

Jaloliddin Manguberdi (to'liq ismi Jaloliddin ibn Alovuddin Muhammad) (1198–1231) – Xorazmshohlar davlatining so'nggi hukmdori (1220–1231), mohir sarkarda. Anushteginiylardan. Jaloliddin burnida xoli (mank) bo'lgani uchun Mankburni nomi bilan atalgan. Keyinchalik bu nom talaffuzda o'zgarib —Manguberdi nomi bilan mashhur bo'lib ketgan. Parvon jangi (1221) – Jaloliddin Manguberding mo'g'ul bosqinchilariga qarshi olib borgan janglaridan biri. Parvon jangi o'g'ullarning bu urushdagi eng katta mag'lubiyati bo'lgan. Mo'g'ullar bosib olgan ko'pgina shaharlarda xalq qo'zg'olon ko'tarib mo'g'ulnoiblarini o'ldirganlar. Sind daryosi bo'yidagi jang – Jaloliddin Manguberdi va Chingizxon qo'shinlari o'rtasidagi jang (1221-yil 25-noyabr). Jangda Chingizxon qo'shinlari muvaffaqiyat qozonadi.

3. “Espeditsiya” atamasiga izoh bering.

Ekspeditsiya (lot. — tartibga keltirish, yurish) —1) biror narsa (mas, xatxabarlar, yuk va shahrik.)ni jo'natish, tarqatish; 2) muayyan narsani jo'natuvchi, tarqatuvchi muassasa, korxona bo'limi; 3) biror maxsus (ilmiy, harbiy) topshiriqqa ega bo'lgan shaxslar guruhi, otryadning safari; shundan tadbir qatnashchilari guruhi.

17-BILET

1. Qang' davlati haqida fikrlaringizni bildiring.

Xitoy manbalaridan bu davlatning Qang'yuy deb atalgani ma'lum. Mil. avv. III asrda unga saklarasos solishgan. Qadimshunoslarning aniqlashicha, Toshkent vohasida miloddan avvalgi III asrda asos solingan, Qanqa – Qang'xashahar-qal'asi saklarning o'sha kezlardagipoytaxti Qang'dez bo'lgan. Xitoy manbalaridabu shahar Bityan deb atalgan. Qang' davlatining asosiy shaharlari Sirdaryo sohillari bo'ylab joylashgan. Miloddan avvalgi II asr oxirida Qang' qudratli davlat birlashmasiga aylanadi. U ning hukmdorlari o'z nomidan tangalar zarbqildir ganlar. Qang' davlatida istehkomlar, ibodatxonalar, savdo va hunarmandchilik mahallalari barpo etilgan. Davlatning madaniy markazlaridan biri Toshkent vohasi edi. Ayni shu hududda o'troqziroatchilik va hunarmandchilik madaniyati vujudga kelgan. Uning hududidan Buyuk Ipak yo'liningshimoliy tarmog'i o'tganligi davlat iqtisodining gullab-yashna shiga imkon yaratdi. Lekin ayni shu hol ko'chmanchi qabilalar bilan urushlarning kelib chiqishiga sabab bo'ldi. Bu urushlarda qang'arlar (Qang' davlati aholisinishunday atashgan) ko'pincha g'olib chiqaredilar. Milodiy III asrda Qang' davlati parchalanibketdi.

2. Oktavian Avgust haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. 31-yilda Yunoniston qirg'oqlarida Antoniy va Oktavian flotlari o'rtasida jang bo'ldi. Jang qizigan bir pallada Kleopatra va Antoniy Aleksandriya shahriga qochadilar.

Armiya va flot Oktavianga taslim bo'ladi. Keyingi yili Oktavian qo'shin bilan Misrga yetibkeladi. Antoniy va Kleopatra o'z-o'zini o'ldiradi, Misr esa Rim davlati provinsiyasiga aylanadi. Shu tariqa Oktavian butun Rim imperiyasining yakka hukmdori bo'lib oladi. Mil. avv. 29-yilda Oktavian Senatdan imperator unvonini va Avgust laqabini oladi. U Rim imperiyasining asoschisiga aylanib, bir qator islohotlar o'tkazdi. Imperator keng ko'lamda qurilish ishlari olib bordi. Uning davrida Rimda ko'plab saroylar va ibodatxonalar bunyod etildi. Oktavian Avgust vafotidan so'ng uning vorislari Kaligula va Neron hukmronligi davrida imperiyada inqiroz boshlandi. Faqat milodiy II asrning boshlarida Rimning kuchqudrati qayta tiklandi. Bu asr Rim imperiyasining «oltin asri» degan nom olgan.

3. "Jevachi" atamasiga izoh bering.

Jevachi (jeva — qurol-aslaha) — qurol-aslahaxona boshlig'i.

18-BILET

1. Sparta shahar-davlati haqida ma'lumot bering.

Milloddan avvalgi XII asrda Janubiy Yunoniston (Lakonika) hududiga doriylar qabilasi bostirib kirdi. Ular mahalliy qabilalarni bo'ysundirib, Sparta davlatiga asos soldilar. Sparta eng yirik Yunon davlatlaridan biriga aylandi. Spartaliklar qulga aylantirilgan mahalliy aholi — ilotlar ham aslida yunonlar bo'lib, ular bilan bir tilda so'zlashgan. Mil. avv. VIII - VII asrlarda qullar soni uncha ko'p bo'lmagan. Afinadan farqli o'laroq Spartada qullarga aylantirilgan aholi ko'pchilikni tashkil etar, ular ham spartaliklardan qattiq nafratlanar edi. Chet elliklar Sparta kiritilmagan. Savdo-sotiq sust rivojlangan, san'at asarlari, chiroyli ibodatxonalar ham bo'lmagan. Hamma uylar bir biriga o'xshatib qurilgan. Spartada haykaltaroshlar ham, rassomlar ham, olimlar ham bo'lmagan.

2. Ismoil Somoniy haqida ma'lumot bering

Ismoil Somoniy o'rta asrlarning qobiliyatli, serg'ayrat va nihoyatda zukko davlat arbobi edi. U Movarounnahrni birlashtirib, mustahkam davlat tuzishga intildi. Shimoli sharqiy hududlarga yurish qiladi. 893-yilda Tarozi shahrini zabt etib, dashtliklarga qaqshatqich zarba beradi. Movarounnahr aholisining mustaqillikka erishishi, shubhasiz, Arab xalifalariga yoqmas edi. Shu boisdan xalifalik safforiylar bilan somoniylarni to'qnashtirishga va ularning har ikkisini ham zaiflashtirib, bu boy viloyatlarda o'z ta'sirini qayta tiklashga harakat qiladi. Xalifa Mu'tazid (892–902) safforiylar hukmdori Amr ibn Laysga Xuroson bilan

birga Movarounnahr ustidan ham hukm yuritish huquqi berilgani haqida farmon chiqaradi va uni Ismoilga qarshi gij-gijlaydi. Natijada 900-yilda ular o'rtasida urush boshlanadi. Urush Ismoilning g'alabasi bilan tugaydi. Butun Xuroson somoniylar qo'l ostiga o'tadi. Noilojlikdan xalifa Ismoilga hukmdorlik yorlig'ini yuborishga majbur bo'ladi. Ismoil Somoniy butun Movarounnahr va Xurosonni o'z qo'l ostida birlashtirdi. Buxoro shahri bu ikki davlatning poytaxtiga aylandi.

3. "Gildiya" atamasiga izoh bering.

Lotin so'zidan kelib chiqqan atama gremium. Shuningdek, siz bir xil ijtimoiy mavqega ega bo'lgan yoki umumiy xususiyatlarga ega bo'lgan boshqa odamlar guruhiga murojaat qilishingiz mumkin.

Bir turdagi kabi uyushma, gildiya O'rta asrlarda Evropa shaharlarida savdo-sotiq bilan shug'ullanadigan hunarmandlarni birlashtirish uchun paydo bo'lgan.

Birlashish orqali hunarmandlar faollikni oshirishi, talabni tashkil qilishi va barcha sheriklar uchun ishlashni kafolatlashi mumkin edi. Boshqa tomondan, ular o'z ishlarini o'qitishga bag'ishlangan edilar. Ushbu muammolar gildiyani boshlang'ich nuqtasi sifatida ko'rib chiqishga majbur qiladi zamonaviy kasaba uyushmalari, ierarxiyasiz bo'lsa ham.

19- BILET

1. Qadimgi Afina va Sparta davlatlarini taqqoslang.

Afina Yunonistonning Attika deb atalgan tog'li joyida vujudga kelgan. Arxeologik ma'lumotlarga ko'ra, bu joylarda odamlar neolit davridan boshlab yashagan. Attikaliklar Afina ma'budiga sajda qilganlar. Attikadagi qishloklar birlashib Afina shahri vujudga kelgan (miloddan avvalgi 9–8-asrlar). Bu vaqtda (Gomer davri) harbiy demokratiya susayib, urug'chilik munosabatlari yemirila boshlagan edi. Hokimiyatni urug' aristokratlari (evpatridlar) boshqarardilar. Mil. av. 7-asrda Ada evpatridlar siquvi kuchayib dehqonlar ahvoli og'irlashgan edi. Mil. av. 594 yilda savdogarlar aristokratiyasidan Solon arxont (hokim) bo'ldi. U Afinada ijtimoiysiyosiy tuzumni tubdan o'zgartiradigan islohotlar o'tkazdi. Qarzlarni bekor qildi, qarz tufayli qul qilib sotishni taqiqladi, urug'chilik munosabatlariga uzil-kesil zarba berdi. Siyosiy huquq va lavozimlar kishilarning mol-mulkiga qarab belgilanadigan bo'ldi. Aristokrat naslidan bo'lgan Pisistrat o'z tarafdorlari va yollanma askarlariga tayanib, miloddan avvalgi 560 yilda o'zini Attika dehqonlarining dohiysi deb e'lon qildi va Afinaning mustabid hokimi bo'lib oldi. Pisistrat o'ziga qarshi bo'lgan aristokratlarning yerlarini tortib olib dehqonlarga ulashib berdi, ularga davlat hisobidan pul qarz berishni joriy etdi. Pisistrat davrida Afinada savdo munosabatlari rivoj-landi, ibodatxona va boshqa qasrlar qurildi, suv quvuri o'tkazildi.

Mil. avv. XII asrda Janubiy Yunonis ton (Lakonika) hududiga d oriylar qabilasi bostirib kirdi. Ular Sparta shahar-davlatiga asos soldi- lar. Sparta eng yirik yunon davlatlaridan biriga aylandi. Spartaliklar qulga aylantirgan mahalliy aholi – ilotlar ham aslida yunonlar bo'lib, ular bilan bir tilda so'zlashgan.

Ilotlar spartaliklardan qattiq nafratlanar edi. Bunday sharoitda o'z hukmronligini faqat kuch bilan saqlab qolish mumkin bo'lgan. Shuning uchun ham spartaliklar o'z davlatlarida alohi- da shart-sharoitlar yaratdilar, jumladan, ham- ma qat'iy intizomga amal qilar, yengilganlar shafqatsiz jazolanardi. Sparta urushga

tayyorgarlik ko'rayotgan bir shaharga o'xshab qolgan. Chet elliklar Spartaga kiritilmagan. Savdo-sotiq sust rivojlangan, san'at asarlari, chiroyli ibodatxonalar ham bo'lmagan. Hamma uylar bir-biriga o'xshatib qurilgan. Ilotlar kichik-kichik qishloqlarda yashaganlar. Ular butun boshli davlatning mulki hisoblanardilar. Ilotlar alohida spartaliklar oilasi yeriga ishlov berib, chorvani boqishgan va boshqa majburiyatlarni bajarishgan. Spartaliklar esa faqat jangchi edilar. Ular dehqonchilik bilan ham, chorvachilik bilan ham shug'ullanmaganlar. Ilotlardan tashqari Spartada to'la-to'kis huquqlarga ega bo'lmagan, shaxsan ozod kishilar – perieklar ham yashagan. Qadimgi Spartada kuchli va chidamli jangchilar nihoyatda qadrlangan. Bolalar ancha qattiq sharoitda voyaga yetishgan. Sparta maktablarida bolalarni harbiy ishlarga o'rgatib bo'lajak jangchilar va Spartaning so'ldiq himoyachilari etib tarbiyalashardi. Spartalik o'smirlar ota-onalaridan alohida yashaganlar. Yigirma yoshga to'lgan hamma yigitlar jangchi qo'shinlariga qabul qilinib, qo'shinda keksa yoshga qadar xizmat qilganlar.

2. Mahmud G'aznaviy haqida ma'lumot bering.

Mahmud G'aznaviy davrida (997–1030) esa uning hududi kengayib, Sharqning eng qudratli davlatlaridan biriga aylangan. Somoniylar sulolasi barham topgach, Mahmud G'aznaviy Xuroson hududlarini, so'ng Xorazm davlatini (1017) ham o'z saltanatiga qo'shib olgan.

3. “Dukchi” atamasiga izoh bering.

Dukchi (forscha yig, duk) — charxning yigirilayotgan ip o'ralibboriladigan qismi. Duk yasovchi hunarmand dukchi deyilgan.

20- BILET

1. Qadimgi Xorazm va Kushon podsholigini o'zaro taqqoslang.

Mil. avv. IV asrda Xorazm Ahamoniylar davlatidan ajralib chiqib, mustaqil davlatga aylandi. Makedoniyalik Aleksandr va salavkiylar hukmronligi davrida ham Xorazm davlati mustaqil edi. Bu o'lka aholisi xo'jaligining asosini dehqonchilik tashkil etgan. Xorazmda shaharsozlikning boshlanishi miloddan avvalgi VII asrga borib taqaladi (Ko'zaliqir shahri xarobalari). Bu yerda mahalliy hukmdorning qarorgohi bo'lgan ulkan qal'a bunyod etilgan edi (Qal'aliqir shahri xarobalari). Miloddan avvalgi III–II asrlarda Jonbosqal'a Xorazmning qadimgi shahri bo'lgan. Qo'y-qirilgan qal'a xarobalaridan aylana shaklda qurilgan mustahkam ibodatxona qoldiqlari topilgan.

Milodiy II–III asrlarda Tuproqqal'a shahrida bundan ham ulug'vor va muhtasham qurilish ishlari amalga oshirilgan edi. Shahar qudratli mudofaa devorlari bilan o'ralib, devor burchaklarida burjlar qurilgan. Markazdan o'tgan ko'cha shaharni ikki qismga bo'lgan, undan esa, yon-atrofga ko'chalar ketgan, mahallalar bir-biridan ajralib turgan. Markaziy maydonda muhtasham saroy va ibodatxonalar joylashgan. Qasrdagi saroy devorlari shohlar, lashkarlar, sozandalar, shuningdek, hayvonlar va qushlar tasviri bilan bezatilgan. 20 dan ortiq bo'yalgan loy haykallar zallardan biridagi tokchalarda devor bo'ylab

o'rnatilgan. Xorazmda ayniqsa hunarmandchilik yuk- sak darajada rivoj topgan. Kulolchilik, temir, mis asboblar, qurollar, zargarlik buyum- lariga talab katta bo'lgan. Xorazm aholisi So'g'diyona, Marg'iyona, Baqtriya va dasht ko'chmanchilari bilan yaqindan savdo munosabatlarini o'rnatgan. Bu o'lkadan muhim karvon yo'llari o'tgan. Mil. avv. I asrda va milodiy dastlabki asrlarda Xorazmda ku- mush va mis tangalar zarb qilingan. O'rta Osiyodagi eng qadimgi yo- zuv Xorazm hududidan topilgan. Bular Oybo'yirqa'l'a (miloddan avvalgi V– IV asrlar) yodgorligidan xum sirtiga bitilgan yozuv va Qo'yqirilganqa'l'adan topilgan ayrim mahal- liy yozuvlardir (miloddan avvalgi III–II asrlar). Milodiy I asrda Xorazmda ishlab chiqilgan mahalliy taqvimdan xorazmliklar VIII asrga qadar foydalanishgan.

Mil. avv. 140 –130-yil- lar oralig'ida ko'ch- manchi yuechji qabi- lalari Yunon- Baqtriya davlatini bosib oladilar. Yuechjilar Baqtriya yerlariga kelib o'rtnashadilar va milodiy I asrda Guyshuan (Kushon) xo- nadonining boshlig'i barcha yuechji mulklarini o'z hokimiyati ostida birlashtirib, Kushon dav- latiga asos soladi Birlashgan yuechji qabilalarining birinchi hukmdori Kudzula Kadf i z bo'lgan. Kudzula Kadf i z hukmronligi davrida Afg'oniston va Kashmir Kushon davlatiga qo'shib olingan. Uning vorisi Vima Kadfi z hukmronligi davrida Kushon davlati hududi yanada ken- gaydi. Podsho Kanishka hukmronligi zamo- nida poytaxt Baqtriyadan Peshovar (hozirgi Pokiston)ga ko'chiriladi, Kushon podsholigi esa ulkan davlatga aylanadi. Uning hududiga Hindiston, Xo'tan, Af- g'oniston va O'zbekistonning janubigacha bo'lgan yerlar kirgan. Rim, Parf i ya, Xitoy davlatlari qatorida Kushon davlati ham ulkan podsholiklardan biriga aylangan. To'xtovsiz urushlar oqibatida Kushon davlati inqirozga yuz tutdi va parchalanib ketdi.

2. Yustinian I haqida ma'lumot bering.

Yustinian I davrida Konstantinopolda barpo etilgan Avliyo Sofiya ibodatxonasini hech shubhasiz ilk o'rta asrlarning eng mahobatli me'morchilik inshooti deb atash mumkin. Uning ulkan gumbazi (diametri 31,5 m) bo'lib. 40 ta deraza gulchambari bilan qurshalgan. Osmon gumbazi kabi ushbu gumbaz goho havoda muallaq turgandek tuyuladi. Turli xil toshlar va ovna parchalaridan yasalgan juda ajoyib mozaikalar ibodatxona devorlarini bezagan.

3. "Delegat" atamasiga izoh bering.

Delegat (lotincha — yuborgan) — biror tashkilot, jamoa tomonidan vakolatli qilib saylab yoki tayinlab yuborilgan vakil.

21-BILET

1. Karfagen haqida ma'lumot bering.

Shimoliy Afrikaning sohillarini, Sardiniya, Korsika orollarini o'z ichiga olganqudratli davlat – Karfagen quldorlari Sitsiliyaorolining g'arbiy qismini egallab olgan edilar. Aynan Sitsiliya masalasi Rim va Karfageno'rtasidagi urush boshlanishiga sabab bo'ladi. Rimliklar Karfagen bilan uch marotabaurushdilar. Bu urushlar tarixga Puni urushlari nomi bilan kirgan edi, negaki,

rimliklar Karfagenni Puna deb atashardi. Birinchi urushda rimliklar g'alaba qozondilar va Sitsiliyani bosib olib, karfagenliklarni o'zlariga o'lpon to'lashga majbur qildilar. Karfagen quldorlari Ispaniyaning katta qismini bosib oldilar. Karfagen armiyasiga tajribali sarkarda Gannibal boshchilik qilardi. Gannibal qo'shinlarining Ispaniyadan Italiyaga qarshi yurishlari tufayli ikkinchi Puni urushi boshlandi. Karfagen armiyasi Alp tog'lari etaklariga yetib bordi. O'tib bo'lmaydek tuyulgan tog'lardan oshgan Gannibal Shimoliy Italiya hududiga bostirib kirdi va mil. avv. 216-yilda Kann yaqinidagi jangda rimliklar armiyasini tor-mor etdi. Bu jangda 70 ming rimlik legioner halok bo'lgan. Mag'lubiyatdan keyin rimliklar hal qiluvchi janglarga botina olmaganlar. Italiya aholisi Gannibalni qo'llab-quvvatlamadi, chunki Karfagen yollanma qo'shinlari mamlakatni talontaroj qilib tashlagan edi. Rimlik sarkarda Ssipionning kutilmaganda o'z qo'shinlari bilan Afrika qirg'og'iga kelib tushganidan xabar topgan Gannibal Karfagenni himoya qilishga o'tlanadi, ammo mil. avv. 202-yilda uning lashkari Zama shahri yaqinida (Shimoliy Afrika) rimliklar tomonidan tor-mor etildi. Karfagen Rimga taslim bo'lib, katta miqdordagi boylik bilan tovon to'lashi kerak edi. Biroq vaqt o'tib, Karfagen o'z qudratini tiklashga harakat qiladi. Uchinchi Puni urushida rimliklar Karfagenni qamal qildilar. Shahar aholisi ikki yil Karfagenni mudofaa qildi, shaharda ochlik boshlandi. Rimlik legionerlar shaharga hujum qilib, o'tqo'yishar edi. Shunday qilib, mil. avv. 146-yilda Karfagen butunlay vayronaga aylantirildi. Rim qo'shinlari esa g'alaba sururi, talangan o'lja va minglab qullar bilan Italiyaga qaytib keldilar.

2. Xiva xoni Abulg'oziy Bahodirxon haqida ma'lumot bering.

Abulg'oziy Bahodirxon (1603, Urganch- 1663. Xiva) - Xiv xoni (1643-1664), shayboniylar sulolasidan, tarixchi va tabib. Abulg'oziy Bahodirxonning og'alari Habash sulton va Elbars sulton otalari Arab Muhammadxonni yengib, uni Qum qal'asiga qamadilar. Otasining tarafdorlari bo'lgan katta og'asi Asfandiyor Eronga, Abulg'oziy Bahodirxon esa Buxoroga Imomqulixon huzuriga qochdi. 1623-yilda akasi Asfandiyorxon Xiva taxtini egallagach, Abulg'oziy Bahodirxon Urganchga hokim qilib tayinlandi. Lekin Asfandiyorxon bilan o'rtalarida nizo chiqib, Abulg'oziy Bahodirxon 1627-yilda qozoq xoni Eshimxon huzuriga qochdi; keyin ikki yil Toshkent hokimi Tursunxon bilan birga bo'ldi. Ko'p o'tmay, turkmanlarning taklifiga binoan u yana Xorazmga qaytdi. Asfandiyor uni Xiva hokimi qilib tayinlashga majbur bo'ldi. 1629-yilda turkmanlar Eronga tobe bo'lgan Niso va Durunni bosib oldilar. Asfandiyorxon Eron bilan munosabatlarning tamoman jiddiylashib ketishidan cho'chib, aybni Abulg'oziy Bahodirxonga to'ng'ak va uni 1630-yil qishida Eron podshohi huzuriga garov tariqasida yubordi. Abulg'oziy Bahodirxon shu tariqa 10 yil Eronda, Isfahon yaqinidagi Taborak qal'asida qamoqda yashadi. 1639-yilning yozida u tulqunlikdan qochishga muvaffaq bo'ldi. Abulg'oziy Bahodirxon bir necha yil taxt uchun kurash olib borib, nihoyat 1644-yil Xiva taxtiga o'tirdi. Abulg'oziy

Bahodirxon markaziy hokimiyatni mustahkamlash uchun kurash olib bordi. U 1663-yilda hokimiyatni o'g'li Anushaxonga topshirdi.

3. "Manifest" atamasiga izoh bering.

Manifest(lot)-hukumatning juda muhim voqea munosabati bilan xalqqa qilgan yozma murojati

22-BILET

Eftallar davlati. V asrning 20-yillaridan VI asrning 70-yil-larigacha bo'lgan davrda O'rta Osiyoda eftaliylar davlati faoliyat ko'rsatgan. Yozma manbalarda eftaliylar, eftallar nomlar eftallar shohi "**Eftalon**", ba'zi manbalarda "**Vax-shunvar**" dan olingan

Eftallar davlati – ilk o'rta asrlarning qudratli davlati. V asrning ikkinchi yarmi va VI asrning boshlarida Eftallar davlati O'rta Osiyo, Afg'oniston, hozirgi Pokiston, Shimoliy Hindiston va Sharqiy Turkiston hududlarini o'z ichiga olgan

eftallar V asr boshlarida O'rta Osiyo hududiga Sharqdan kirib kelganlar. eftaliylar davlatining dastlabki poytaxti Buxoro yaqinidagi Poykant va Varaxsha shaharlari bo'lgan. Bu davlatga O'rta Osiyodan tashqari Sharqiy Turkiston, Afg'oniston, Shimoliy Hindiston va hozirgi Pokiston hududlari ham kirgan. eftallar davlati o'zaro aloqa o'rnatish maqsadida **456-yilda** Xitoyga elchi yuborgan.

eftallarning tobora kuchayib borayotganidan xavfsiragan sosoniylar ularga qarshi yurish qiladi. **484-yilda** eftallarga qarshi bo'lgan urush sosoniylar shohi Pero'zning halokati bilan tugaydi. Shundan so'ng eftallarga qaram bo'lib qolgan sosoniylar ularga kumush hisobida belgilangan bojni uzluksiz to'lab turganlar.

eftaliylar davrida saltanat yakka hukmdor tomonidan boshqarilgan. Taxt otadan bolaga qolmay, shu suloladan kim loyiq deb topilsa o'sha taxtga o'tirgan. Nomzodni aniqlab taqdim etadigan kengash ham mavjud bo'lgan. Bu kengash sulolaning mo'tabar namoyandalari hamda saltanatning obro'li a'yonlaridan iborat bo'lgan. Viloyatlarda boshqaruv mahalliy xonadonlar (sulolalar) tomonidan olib borilgan. Mazkur mulklar hukmdor – **Sho** (shoh)ga tobe sulolalar tomonidan boshqarilgan. Hatto ularning har biri o'zining kumush yoki mis tangasini zarb etgan

2. Amir Umarxon haqida ma'lumot bering.

Amir Umarxon davridagi yirik shoirlardan biri Mahmud (asl ismi Mahmud) XVIII asr oxirida tug'ilib, 1444-yili vafot etgan. Qo'qondagi madrosayi Mirda o'qigan, keyin qo'shinda sipohlik qigan. Mahmurning hajviy she'rlar devoni saqlangan bo'lib unda oltmish to'qqiz asar (3717) misra jamlangan hajviy asarlarida xalqqa jabr yetkazgan keskin taqid ostiga olgan. Xususan, —hapalakl she'rlarida hapalak qishlog'ining ayanchli manzaralari aks ettirilgan.

3. "Chorizm" atamasiga izoh bering.

Chorizm – chor Rossiyasi tomonidan Markaziy Osiyoga bostirib kirgan 1850 yillardan 1920 yillargacha bo'lgan davrning nomlanishi.

23-BILET

1. Maurya davlati haqida ma'lumot bering.

Yunon-makedon qo'shinlariga qarshikurashga mashhur hind sarkardasi Chandragupta sardorlik qiladi. Chandragupta Shimoliy Hindistondagi barcha

davlatlarni o'ztarkibiga olgan Maurya davlatiga asos solgan. Pataliputra shahri esa Maurya davlatipoytaxtiga aylandi. Mil. avv. III asrda podsho Ashoka hukmronligi davrida Maurya rivojlanishda yuksak taraqqiyotga erishdi.

2. Boburiylar sulolasidan bo'lgan Shoh Jahonning Hindiston tarixidagi tutgan o'rni haqida fikr bildiring.

ShohJahon (1592.5.1, Lohur 1666.22.1, Agra) — Boburiylar saltanati hukmdori (1627—58), Jahongirshohning 3-o'g'li. Asl ismi Xurram. 1616 yil Dekan (to'g'rirog'i — Dakan)dagi g'alabasidan so'ng Sh.J. nomini olgan. 1622—25 yillar otasi Jahongirshohga qarshi urushib, yengilgan. 1627 yilda taxt uchun kurashlarda g'olib bo'lib, "Abul Muzaffar Shahobiddin Muhammad Sohibqironi Soniy" taxallusini olgan. Taxtga o'tirgan zahoti bir qancha isyonlarni bostirishga majbur bo'lgan. Sh.J. poytaxtni Agradan Dehliga ko'chirgan. Bu davrda adabiyot, san'at, musiqa va boshqalar fanlar rivoj topgan. Sh.J. bir qancha muhtasham obidalarni bunyod ettirgan — Agrada Tojmahal, Qizil qal'a, Dehlida Jome masjid, Lohurda Shalimar bog'i va boshqalar. Sh.J. davrida Boburiylar saltanati tanazzulga yuz tuta boshlagan. 1630—33 yillarda Gujarat va Dekanda qattiq qurg'oqchilik tufayli ocharchilik bo'lgan, xalqning ahvoli og'irlashgan, shuning uchun Sh.J. mazkur o'lkalardagi yer solig'ini kamaytirgan. Sh.J. davrida Yevropa savdo kompaniyalarining Boburiylar davlatiga suqilib kirishi kuchaygan, shu kezlarda uning o'tillari o'rtasida taxt uchun kurash avj olgan. Bu kurashda katta o'g'li Avrangzeb g'olib kelib, taxtni egallagan. Sh.J. Tojmahal maqbarasida xotini Mumtoz Mahal yoniga dafn etilgan.

3. "Kommuna" atamasiga izoh bering.

Kommuna (frans. commune, lot. communis — umumiy) — 1) o'rta asrlarda G'arbiy Yevropada shahar Kommunasi — feodallardan o'z-o'zini boshqarish huquqlarini olishga erishgan jamoa; 2) hozirgi bir necha xorijiy davlatlarda — quyi ma'muriy hududiy birlikning nomi.

24-BILET

1. Qadimgi Afrosiyob haqida ma'lumot bering.

Afrosiyob — Samarqandning qadimgi xarobasi. Bu nom tarixiy manbalarda qadimgi Samarqandga nisbatan faqat XVII asrdan boshlab uchraydi. Qadimgi Samarqand sug'd manbalarida Smarakanve deb atalgan. Mil. av. 4-asrda Samarqand Aleksandr Maqsuniy qo'shinlari tomonidan istilo etilgach, yunon mualliflari kundaliklarida Maroqanda sifatida eslatiladi. Maroqanda Smarakanve ning yunoncha tarjimasidir. Movarounnahrda somoniylar hokimiyat tepasiga kelgach, qadimgi Smarakanve 9-asrdan boshlab Samarqand deb atala boshlandi.

2. Oliver Kromvelning Angliya tarixidagi o'rni haqida fikr bildiring

KROMVEL (Cromwell) Oliver (1599—1658) — 17-asrdagi ingliz inqilobi arbobi, independentlar rahbari. 1640 yil Muddatsiz parlament (Qonun

chiqaruvchi organ)ga saylangan. 1 – (1642-46) va 2–(1648) fuqarolar urushida qirol armiyasi ustidan g'alaba qozongan parlament armiyasining asosiy rahbarlaridan biri. Kromvel armiyaga tayanib presviterianlarni parlamentdan haydagan (1648); qirolni qatl etish va respublika e'lon qilinishiga ko'maqlashgan (1649), vatijada hokimiyat Kromvel tarafdorlari qo'lida to'plangan. 1640 yildan lord-general (barcha harbiy kuchlar bosh qo'mondoni). Irlandiya va Shotlandiyada ozodlik harakatlarini, levellerlar va diggerdar harakatini bostirgan, Kromvel 1653 yil parlamentni tarqatib, yakka shaxs harbiy diktatura rejimi — protektorat o'rnatgan.

3. "Diktatura" atamasiga izoh bering.

Diktatura (lotincha-cheklanmagan hokimiyat) - hech qanday qonun bilan cheklanmagan, zo'rlikka tayanuvchi hokimiyat.

25-BILET

1. Prussiya qirolligi haqida ma'lumot bering.

Prussiya (PreuBen) — davlat, so'ngra Germaniyadagi yer (federativ ma'muriy birlik; 1945 yilgacha). P.ning asosiy tarixiy o'zagi — Brandenburg 1618 yil Prussiya gersogligi (Tevton ordeni tomonidan 1525 yil bosib olingan prus yerlarining bir kismida vujudga kelgan) bilan birlashgan. BrandenburgPrussiya davlati 1701 yil Prussiya qirolligiga aylangan (poytaxti — Berlin shahri). Prussiyaning iqtisodiy va siyosiy hayotida yunkerlar rahbarlik rolini o'ynaganlar. Gogensol-lernlar sulolasidan chiqqan Prussiya qirollari (Fridrix II va boshqalar) XVII asr XIX asrning I yarmida davlat hududini sezilarli darajada kengaytirgan. 1871 yil prus yunkerlari Bismark boshchiligida "Temir va kon" bilan Germaniyani prus-militaristik asosda birlashtirilishini yakunlashgan; Prussiya qirolli ayni vaqtda Germaniya imperatori bo'lgan. Germaniyadagi 1918 yil noyabr inqilobi nati-jasida Prussiyadagi monarxiya barham topgan. Prussiya Germaniya yerlaridan biriga aylangan. Ikkinchi jahon urushida fashistik Germaniya tormor keltirilgach, Prussiya hududi ayrim yerlarga taqsimlangan (1945); 1947 yil Germaniyadagi Kontrol kengash Prussiya davlatini militarizm va reaksiya ning beshigi sifatida yo'q kilinganligi haqida qonun qabul qilgan.

2. Boburiylar sulolasidan bo'lgan Akbarshohning Hindiston tarixidagi o'rni haqida fikr bildiring.

Imperiya Akbarshohdavrida.Boburiylar sulolasi hukmdorlari ichida «Buyuk Akbar» degan unvonga sazovor bo'lganHumoyunning o'g'liAkbarshoh 1556- yilda otasi taxtini egalladi. Akbarshoh hamisha uzoqnira'zlab siyosat yuritdi. Shu tufayli u Hindistonda o 'z hukmronligini to'la va uzil-kesil o'rnatildi. Shuning uchun ham uni Hindistondagi Boburiy hukmdorlar ichida eng ulug'i - «BuyukAkbar» deb atashgan. Akbar Hindiston tarixidagina emas,

balki jahon tarixida ham eng buyukshohdir. Agar yevropalik hukmdorlar bilan taqqoslanadigan bo'lsa, Akbar ulug'vorlikda ham,omadbarorlikda ham ulardan ustun turadi. Ishvari Prasad,hind tarixchi limi.Akbarshoh bundaybuyuklikka osonlikcha erishgan emas. Uning asosiy raqibi Hindistondagiafg'on qabilalariyetakchilari edi. Akbarshoh qo'shini 1556- yilda afg'on qabilalari qo'shinini tor-mor etdi. 1559-yilga kelib taxt uchun boburiylarga qarshi kurashning yetakchi kuchlari - afg 'onlarning Sursulolasi butunlay yanchib tashlandi. Akbarshohning hukmronlik yillari imperiyaning oltin davribo'lgan. Akbarshoh zukko davlat arbobi, mohir sarkarda bo'lishi bilan bir qatorda, itoatkor og'il,g'amxo'r ota ham edi. Qo'l ostidagi xalqlarning turmush farovonligi doimo uning e'tiborida turgan.Kambag'al,beva-bechoralarga muntazam moddiy yordam ko'rsatgan. Akbarshohfalsafa, din, adabiyot va tarix ilmini yaxshi egallagan. U boshqa din vakillariga nisbatan hamadolatli siyosat yuritgan. Akbarshoh musulmon bo'lmaganlardan undiriladigan «jizya» solig'inibekor qilgan.Hindlarning ziyoratgohlaridan olinadigan soliqni man etgan. Imperiya hududidayagona savdo solig'i joriy etilgan. Ham xolisa, ham jogirdorlar yerlaridan teng miqdorda soliqundirilgan. Davlat idoralaridagi lavozimlar, dini va mazhabidan qat'i nazar, shaxsningsalohiyatiga qarab taqsimlangan. Akbarshoh barcha fuqarolarga din erkinligi bergan. Bir so'z bilan aytganda, Akbarshoh hindlar bilan musulmonlarning yonma-yon, tinch-totuvyashashlariga erishgan. Akbarshoh yuritgan bunday adolatli siyosat boburiylar davlatiningulkan imperiyaga aylanishida, uning mahalliy aholi va amaldorlar tomonidanqo'llab-quvvatlanishida katta rol o'ynadi. Bu esa, o'z navbatida, imperiyaning qudrati vashon-shuhratining yanada ortishiga xizmatqilgan.Akbarshoh Hindistonda yuritgan adolatli siyosati evaziga «Milliy podshoh», «Xalq hukmdori» nomlariga ham sazovorbo'lgan.Akbarshoh 1605-yilda vafot etgan.

3. “Kapital” atamasiga izoh bering.

Kapital-o'z egasiga daromad keltiruvchi xususiy mulk(fabrika, zavod va boshqalar) o'z-o'zini ko'paytiruvchi sarmoyadir.

26- BILET

1. Konstantinopol shahrining dunyo tarixidagi ahamiyati haqida fikr bildiring.

Konstantinopol, Vizantii — Vizantiya imperiyasi poytaxti. 324— 330 yillarda Konstantin I asos solgan va imperator sharafiga "Konstantinopol" — "Konstantin shahri" deb nom qo'yilgan. 330-yilda Konstantin I Rim imperiyasi poytaxtini sharqqa Konstantinopol ga ko'chiradi. Davlat muassasalari va senatning Rimdan ko'chirib kelinishi Konstantinopol ning rivojlanishiga olib keldi. Yirik savdo yo'llarining kesishgan joyida joylashgan shahar. Sharq va G'arb o'rtasida iqtisodiy, savdo va madaniy aloqalarni bog'lovchi markazga aylandi. 4-salib

yurishi davri (1202— 04)da salibchilar tomonidan talandi. 1204—61 yillarda Lotin imperiyasi poytaxti. 1261-yil vizantiyaliklar genualiklar bilan ittifoq, tuzib, shaharni qaytarib oldilar. 1453-yil 29-mayda uni usmonli turklar egallab, nomini Istanbul deb o'zgartirganlar. Konstantinopol keyinchalik, Istanbul nomi bilan 1923-yilgacha Turkiya poytaxti bo'lgan.

Dunyoning turli mamlakatlari savdogarlari romeylar bozoriga shoshilganlar. Konstantinopol Osiyo va Yevropani bog'laydigan «Oltin ko'pri» hisoblangan. Vizantiya savdogarlari G'arbiy Yevropa bozorlariga hasha matli kiyimlar-u zeb-ziynatlar, ziravorlar va qimmatbaho matolar, qurol-yarog'lar-u idishlar, cherkov anjomlari-yu turli buyumlarni olib borishgan. Vizantiya oltin puli (numisma) ko'p asrlar davomida eng ishonchli xalqaro pul hisoblangan.

2. Ismoil I Safaviy haqida ma'lumot bering.

Ismoil I Safaviy (1487.17.7— 1524.23.5) - Eron shohi (1502 y.dan), Safaviylar davlati asoschisi, sarkarda, shoir. Qizilboshlilar yordamida Ozarbayjonni (1500—01), Tabrizni (1502) egallab, o'zini shoh deb e'lon qilgan. Tez orada Eron, Armaniston, Iroq va Movarounnahrning bir kismini bosib olgan (1503—10). I. I davrida Safaviylar davlati ancha kengaygan. 1512 y. I. I qo'shinlari Boburga Samarqand taxtini egallashga yordam beradi. Lekin, 1513 y. boshida o'zbek sultonlari Ubaydulla va Muhammad Temur qo'shinidan qattiq zarbaga uchradi. Usmonli turklar bilan bo'lgan urushda I. I yengilgach (1514), o'z qo'l ostidagi G'arbiy Armaniston, Kurdiston va Iroqning bir qismidan ajradi. Mamlakat iqtisodini rivojlantirishga intilgan; ma'muriy idoralar faoliyatini mustahkamlagan; mustaqil bo'lishga harakat qilgan ko'chmanchi zodagonlar bilan urush olib borgan. Islomning shia mazxabini davlat dini deb e'lon qilgan. Turkiyazon she'riyatning rivojlanishiga munosib hissa qo'shgan.

3. “Rezervatsiya” atamasiga izoh bering.

Rezervatsiya (lotincha — saqlayman) — biror davlatda tub joyaholisining omonqolgan qismini zo'rlab joylashtirish uchun ajratilgan hudud.

27-BILET

Bu davrda Italiyada **Florensiya**

alohida o'rin tutadi. Savdodan kelgan daromad uni Yevropaning eng buyuk shaharlaridan biriga aylantiradi. Shahar hokimlari to'plangan boyliklar hisobidan ma'murchilik obidalarini bunyod ettirib, haykaltaroshlik va rassmchilikni yuksaltirganlar.

Eng mashhur rassmlar, haykaltaroshlar, ma'murlar Florensiyadan bo'lib, shahar-raspublika hokimlari ularning barakali ijodi uchun shariat yaratib berganlar.

Madaniyat markazlaridan yana biri **Vanatsiya** edi. Shaharda kitob chop etish yuksalgan. Venetsiyada nashr qilingan antik davr mualliflari va gumanistlar asarlari butun Yevropada keng tarqalgan.

2. Otto fon Bismarkning Yevropa tarixidagi tutgan o'rnini haqida fikr bildiring.

Otto Eduard Leopold Karl-Vilgelm-Ferdinand fon Bismark (nem. Otto Eduard Leopold von Bismarck; 1815-yil 1-aprel — 1898-yil 30-iyul) - «temir kansler» deb atalgan knyaz, siyosatchi, davlat arbobi, German Imperiyasining birinchi kansleri. Prussiya qirolligida Bismark konservatorlar orasida yunkerlar namoyondasi sifatida obro' qozongan, diplomat sifatida faoliyat yuritgan (1851-1862-yillar). 1862-yilda Prussiya hukumatining bosh vaziri etib tayinlangan. Konstitutsion inqiroz vaqtida monarxiyani himoya qilib liberallarga qarshi chiqqan. Tashqi ishlar vaziri sifatida Olmon-Daniya urushidan so'ng Prussiyani Germaniyadagi yetakchi kuchga aylantirdi.

U Reyxskansler va Prussiya bosh vaziri sifatida 1890-yilgi iste'fosiga qadar Reyxning siyosatiga kuchli ta'sir ko'rsatgan. Bismark tashqi siyosatda kuchlar balansi prinsipiga amal qilgan.

3. "Demokratiya" atamasiga izoh bering.

Demokratiya – yunoncha «xalq hokimiyati», har bir fuqaro o'z mamlakatini boshqarish masalasi bo'yicha o'z fikrini bayon etadigan, shuningdek, davlat boshqaruvida ishtirok etadigan ijtimoiy tuzum.

28-BILET

1. Baqtriya davlati haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. 250-yilda Baqtriya Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqadi. Antik davr tarixchilarining xabar berishicha, mingta Baqtriya shahri hukmdori Diodoto'zini podsho deb e'lon qiladi. Shu voqeadan boshlab Yunon-Baqtriya davlati tarixi boshlanadi. Mil. avv. 250-yilda Salavkiylar davlati tarkibidan ajralib chiqqan Parfiya Baqtriyaning qo'liga aylanadi. Baqtriyadan tashqari, Yunon-Baqtriya podsholigi tarkibiga So'g'diyona va Marg'iyonaham kirgan. Diodotdan keyin Yunon-Baqtriyada hukmronlik davlat tarixida sezilarli iz qoldirmagan Yevtidemga o'tadi. Yevtidemning o'g'li Demetriy hukmronligi davrida Yunon-Baqtriya podsholigi eng katta sarhadlarga ega bo'ldi. Hindistonning bir qismi bu davlatga qo'shib olindi.

2. Turkiston general-gubernatori fon Kaufman haqida ma'lumot bering.

ma'muriy hududiy birlik. Rossiya Imperiyasi bosib olgan G'arbiy Turkiston hududida Rossiya imperatori Aleksandr II farmoni bilan tashkil etilgan (1867-yil 11-iyul). Xuddi shu yili Turkiston harbiy okrugi ham tuzilgan. Turkistonning birinchi generalgubernatori etib rus podshosining yaqin mulozimi generalad'yutant K.P.fon Kaufman tayinlandi. U 14 yil mobaynida (1867—1881-yillarda) Turkiston o'lkasini qattiqqo'llik bilan boshqargan. Kavkaz, Boltiqbo'yi o'lkalaridagi ozodlik harakatlarini bostirishda tajribali ma'mur va usta siyosatchi ekanligini ko'rsatgan fon Kaufmanni "Turkistonning Bunyodkori" deb ulug'lashgan. U Toshkent jamoatchiligi vakillari yig'ilishi (1868-yil 22-yanvar)da birinchi bor ruslarni Turkiston xalqlarining "Katta Og'asi" deb atagan. Turkiston 19-asrning boshlarida Britaniya Imperiyasi va Rossiya Imperiyasi orasida tortishuvlarga sabab bo'lgan.

3. "Ekspansiya" atamasiga izoh bering

Ekspansiya – bir davlatning o'zga mamlakatlar hududi va bozorini egallab olish maqsadida o'z siyosiy va iqtisodiy ta'sirini yoyishga qaratilgan siyosati.

29-BILET

1. Avstriya-Vengriya imperiyasining Yeyropa tarixidagi ahamiyati haqida fikr bildiring.

Avstriya-Vengriya imperiyasi 1867-yilda Avstriya va Vengriyaning hukmron tabaqalari o'rtasidagi bitim asosida vujudga keldi. Imperiyaning Avstriya qirolligi tarkibiga Chexiya, Moraviya, Galitsiya va Bukovina, Vengriya tarkibiga esa Slovakiya, Xorvatiya va Oransilvaniya kirgan. Shu yilning o'zida imperiyaning yangi konstitutsiyasi qabul qilingan. Unga ko'ra, imperiyaning umumiy hukmdori Avstriya imperatori bo'lgan. Imperator Gabsburglar sulolasi vakili edi. Sulola imperiyani 1867-yildan 1918-yilgacha boshqargan. Imperiya tashkil etilgan paytda imperator Frans Iosif II edi.

2. Afina davlatida Periklning davlat boshqaruvi haqida ma'lumot bering.

Mil. avv. 443–429-yillarda 15 marotaba strateg lavozimiga saylangan Perikl hukmronligi davrida Afi na eng qudratli davlatga aylandi va mamlakatda demokratiya ravnaq topdi. Bu davr shuning uchun ham «Perikl asri» deb atalgan. Ajoyib yunon yozuvchilari, olimlari va rassomlari Periklning do'stlari bo'lishgan.

Perikl tarixchi Gerodot, haykaltarosh Fidiy bilan do'st tutingan edi. Perikl Xalq majlisi dagi lavozimlarga ish haqi to'lashni joriy qildi. Perikl hukmronligi davrida Afi nada katta qurilish ishlari amalga oshirildi. U Akropolda qurilgan mashhur inshoot Parfenon – iloha Afi na ibodatxonasining tashabbuskori

bo'lgan. Periklning faoliyati badavlat shaharliklarga yoqmasdi. U zodagonlarning hamlalarini qaytarib turgan. Perikl vafot etganidan keyin u joriy etgan ko'pgina qonunlar bekor qilingan.

3. "Koalitsiya" atamasiga izoh bering.

Koalitsiya (lotincha — birlashgan) — bir yoki bir qancha davlatlarga qarshi birlashib harakat qilish uchun ikki yoki undan ko'p davlatlarning tuzgan vaqtinchalik harbiy-siyosiy ittifoqi.

30-BILET

1. Kaspiyorti viloyati haqida ma'lumot bering.

Kaspiyorti viloyati Turkmaniston hududiga kiradi. 1869–1885 yillarda Rossiya tomonidan bosib olinadi (Kaspiyorti viloyati). 1881-yilda Kaspiyorti viloyati (markazi—Ashxobodshahri) tashkil qilingan. 1885-yilda Kaspiyorti temiryo'lining qurilishi va 1887-yil oxirlarida Amudaryo flotiliyasining ta'sis etilishi Rossiyaga qaramlikni yanada kuchaytirdi. Awallari savdo-sotiq, asosan, quruqlikdagi karvon yo'llari orqali olibborilgan bo'lsa, endilikda yuklarning katta qismi temiryo'l orqali va paroxodlar bilan Amudaryoning yuqori oqimi bo'ylab tashiladigan bo'ldi. Bu kabi yangiliklar Rossiya imperiyasi foydasiga xizmat qilib, unga mustamlaka bo'lgan davlatning qoloqligiga, qolaversa, hunarmandchilik ishlabchiqarishi bir qator tarmoqlarining inqiroziga olib kelardi.

2. Makedoniyalik Aleksandrning harbiy yurishlari haqida ayting.

Aleksandr miloddan avvalgi 336-yilda Makedoniyapodshosi bo'ladi. Shu yili u 20 yoshga to'lgan edi. Makedoniyalik Aleksandr g'ayrioddiy kuch-g'ayratva jasurlik sohibi bo'lgan. Safdoshlari va qo'shinlari unga nihoyatda sadoqatli edi. Mil. avv. 334-yilda u Sharqqa yurish boshladi, bu yurish 10 yil davom etdi. Anashu yurish davomida u Kichik Osiyo, Suriya, Misr, Eron va Hindistonda katta-katta hududlarni bosib oladi. Makedoniyalik Aleksandr ulkan hududda o'z hukmronligini mustahkamlash maqsadida bosib olingan shaharlarga yunonlarni joylashtirdi.

Mil. avv. 330-yilda Makedoniyalik Aleksandr Qadimgi Fors davlatining Ahamoniylar sulolasidan bo'lgan oxirgi shoh Doro IIIning qo'shinlarini tor-mor keltirdi. U Hindistonga yurish qilishdan oldin qo'shinlarining orqa tomonini xavfsizlantirish maqsadida Amudaryoning narigi tomonida yashovchi elatlarni bo'ysundirishga qaror qildi. Birinchi bo'lib uning yo'lini to'sgan shahar Baqtriya poytaxti Baqtra (Zariaspa) bo'ldi. Bu vaqtda ahamoniylar sulolasining vakili Bess Baqtriyaning satrapi bo'lgan. U Baqtrashahrini dushmanga qoldirib, Amudaryoning narigi tarafi ga qochib ketadi. Makedoniyalik Aleksandr o'z ustoz, qadimgi yunon faylasufi Aristotelning Amudaryodan ikki podsho— Kir II

va Doro I kechib o'tgani, ikkalasi hammaq'lubiyatga uchragani, shu bois u yurishgayaxshi tayyorgarlik ko'rishi lozimligi to'g'risidagi maslahatini yodda tutar edi.

3. "Rabot" atamasiga izoh bering. **Rabot**-safardagi yo'lovchilar to'xtab o'tish joyi.

Bellashuv.uz